Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

विकल्पस्

क्रियावा। घघमपत्ताच्चाणीमंडलालंविएरिमंडलेस्कूलैकदेशक्रियास्यैकदेशरूपत्वात्। अघयावतिप्रदेशात्मकतियएपिपरमाणवःका
यीमकमर्जयंतिःतावन्नैकःप्रदेशोनमकलमिलापंडजनमितिस्वतंत्रीनारतराश्रयणिशावघघशः। सिद्धद्विकायीदेशाक्यसिद्धिस्तसिद्धावतसि
द्धिरितिसंख्यारूपात्मकतिशयत्सकिंनित्योऽनित्योवा।यदिनित्यस्तदासदापितडुत्पादकार्यात्मादघसंगः। अनित्यश्चकिमन्यतएव। उतान्योपि वा
डुघात्। नाद्यान्तदस्तदाश्रयधर्मस्यान्यतएवात्प्रतिविराधात्। द्वितीयेतडुत्पत्तावपिनिरतिशयात्सातिशयावात्व्याप्तिरेव। घाविशा
खीनएवादोषः। द्वितीयेघतिशयोत्पत्तावप्यवीतिशयांतरेणसाध्यंतरापितानत्यनवस्थाकदघनंकिंचायंसंयोगस्तस्यस्तावत्कृतस्तत्घगृह्य
तावाश्रित्यापरमाणवएवनकश्चित्संयोगानामद्वितीयेत्रसर्वेघाष्टघगृहीतःकघंविद्याःकघंचित्पक्षस्तावद्विराधबाधितः। सर्वेघापक्षे
उसंबद्धाद्वातत्रासोस्यात्। असंबद्धविभयांतघामघइतिसं बद्धयोगः। संबद्धसंयोगानसमवायेनतादात्म्यनतडुत्पत्त्या। विष्टगूसाव
नवानसंख्यागनतस्यगुणरूपसंस्त्वासावात्। निगुणाश्च णइतिवचनात्। नसमद्यायेनायतायावदयामकंसंयोगामकत्रसंबंध
थतिःतावदत्रापिनकिंनसंबंधायदस्यसर्वत्रिक्यात्। नतादात्म्यनतदपश्रकत्वीकारात्। नापितडुत्पत्यापरमाणुस्थःसंयोगो
त्पादकस्यप्रागवत्वपास्त्वात्। नाप्यविष्टगूसावनतस्यक घंविनादात्म्यरूपत्वात्। तत्रंवकघंविदित्यंधपदंविराधवराधडुहरवा
त्। किंवायंसंयोगःसर्वात्मनैकादेशनवाणूनांग्रणीरादेत ॥ग्रघामपिंडाणुमात्रःस्यात्। द्वितीयेघट्टाकनडुगपद्योगात्। परमाणोःषडं
शतास्यादितिःपरमाणुकघाप्यस्त्रमियात्। तन्नसंयोगोःतिशयः। एतन्नक्रियारूपातिशयपक्षोपिप्रतिक्षिप्तः। किंवायंस्कूलोःवेकत्ववीनिरा
धारंसाधारावा। नतावन्निराधारःसाधारःघतीतिविरोधात्। साधारश्चक्रियमकावयवाधारोःनकावयवाधारावा। घघामघतीति विराधस्त
घाहि। घतीतिरिहावयवघवयवीति। ग्रघनैकावयवाधारस्त्वाप्यवाराधनकावयवा। विराधनकावयवाधारावा। नग्रायश्चलाचलस्कू
लाश्चलनीलानीलादिरूपाणामवयवानांविराधघतीतः। ग्रघद्वितीयस्त्रहीमेकःस्कूलःवयवीस्यादिरूद्धधर्माधारात्। ग्रपिचासौतडवय
वानःसामस्त्येनैकादेशनवावर्तेतसामस्त्यनदृत्तावेकस्मिंश्चवावयवेदृत्तिश्चनस्यात्। एकादेशनदृत्तौ निरं
शत्वंतस्योपगतंविराधेन। सांशत्वेघातप्यंशास्तातिन्नावातवेड्ः। तिन्नत्वेनरप्यानकांशदृत्तेरकस्यसामस्त्यैकादेशविकल्पानति
क्रमादनस्था। ग्रस्तिन्नावनाकविदंशास्फरितिनतडुत्पत्यवस्तावाघघट्टापिसंगतिश्चंगसंगमात्। ग्रसुतएवस्तावत्कालादाघघट्टाके

त्रंप्रदेशाणांपरमाणुस्कूलयोःपरस्परप्रतिघेधात्मकात्रनान्यतरप्रतिघाधनदितरविधेरवश्यंनावादितिनाघ्रीकस्मिद्विचारस्कूलामालंबते
तदनावतदग्राहकतयासंमतंज्ञानमपितावत्किंस्वेतरघंसमकालंतदनिन्नकीलंवातदग्राहकंकल्पेत। घाकल्पनार्थात्रिलोकीतलोपगता।
ग्रपिपदाघीस्त्रत्रघाघरन्। समकालत्वाविग्राघातनदग्रघकारेउनिराकारंसाकारंवातस्यात्। घघामघतीतिनियतपदाघेपरिछदानुपपत्ति
ः। द्वितीयेतुकिमयमाकारावतिरिक्तःस्यातिरिक्तोवाज्ञानात्। ग्रघयरितिकनकश्चिदाकारानामतघावनिराकारघकारघकाश्रितः। प
रिहारःव्यतिकविडूपोःविडूपोवायंतर्भावंतु। विडूपाश्चतुतदानीमाकारापिवेदकःस्यात्। तघाचावमपिनिराकारःसाकारोवा। तद्वेदाकान
वेदित्यावर्त्तिननानवस्था। ग्रघाविडूपः किंमज्ञाताःवाततुज्ञापकःस्यात्। घाचीतः। वेत्रस्येवमेत्रस्याप्यसौततुज्ञापकःस्यात्। तद्वेत्रस्तेनि
राकारणसाकारणवाज्ञाननतस्यापिज्ञानंस्यादित्याद्यावनवस्थेवति। नज्ञानमपिकिंविन्नउराचतोगोचरसंचरतिःततसर्वंशून्यते
वपरंतघमवाच्छिततिसर्वापलापिदिकल्पसंश्रयः। तदेतदविल मनल्पलालप्रलक्षटफल्पमतिमोक्षतक्षणेकरमात्रसाध्यं। तघाहिंघमा।
णमूलमाणप्यतान्यघावा। ग्रन्यघावेतुश्चिष्टोतिष्टतहिक घमरूघाःग्रामाणिकपर्वदीदघवत्रंःप्रमाणमूलंवस्तुतूप्रमाणमघरूपंज्ञा।
नंरूपंवास्तवदित्यावैदिग्वमार्गणोःस्वमर्मावित्रिःविद्वःक घस्तुस्त्रिसमपिज्ञाकाषिकघंवप्रमाणात्स्फरगमश्रन्यसिद्धिःशून्यरूपाम
वप्रमाणमितिवेत्। नहिश्रन्यतासिद्धिरपिश्रन्यैरपिनश्र न्यसिद्धिःस्यात्। ग्रन्यथिषहियाःशून्यमानस्तुपितिवेन्नतदाशून्यात्मातडु
स्थितःनावस्तुहितघापिकिंन्नतरांश्रन्यात्मतामडुस्थितावेश्च मज्जनीत्यस्तघ्येसहज्ञीमप्याश्रयन्नश्रन्यतांशोकडुःशंकसाहसिकरसिकःसा
मिन्नसोसिद्धगतः। ग्रघस्त्रमवविचारयतिःयदानकिंचित्। संगतिंगातितदाशून्यमवतत्रमवतिष्ठतइतिचित्। तावततूघबलश्रृंखलखलि
तांक्रिरूवनघागव्यात्मनंयतःविचारावस्तुरूपस्यकिंसिद्धसर्वशून्यता विचारावस्तुरूपस्यकिंसिद्धसर्वशून्यता। नेवतवामून्यघज्ञान
दृघणान्यपिरूपपादानि। यस्माडुनयस्त्रतावएवार्घइतिनःपक्षः। नमणुत्यःस्कूलोत्पादःसर्वत्रस्त्रीरूयता। यतस्त्रकार्यकारणसावमात्रविग्रा
मानानार्थकघाविश्राम्यत्। स्कूलादपिस्त्रपटलादस्कूलरूपस्यपटादघाडुस्तीवविज्ञानात्। ग्रात्माकाशादरघडुस्कूलकार्यघकशरीरघएत्र
घुनरणस्यस्त्रडुत्पत्तिस्त्रत्रतन्नस्कूलादिसामग्रीसविपक्षक्रियावज्ञात्पादर्शनंकघंविन्। दृघेश्रुतसंयोगातिशयमापन्नस्यमविरूढिवक्त
वलंकघंविदिति। किंचनग्राद्यतन्नडुदंशतत्रेयंघतिक्रियाएकेनेवहिरूपणात्। तदात्तदयोरतिधानविराधघतिराधःस्यान्नविवेसिदघयो
ग्यरूपतयातदस्यडुग्यरूपतयावातदस्यनणनात्। ग्रयापिवघमाणघमयतावेनात्स्यावत्स्वकामकामववनं। स्वपरपक्षावापस्यसाध

स्या। सर्वविप्रसाध्ये सिद्धसाध्यता। तन्नाऽनुमानेतद्बाधकं नापि शाब्दिकं। तत्र यत्तदादेरुपादानं। तेन रूपेण यत्र
षयं यस्य च वस्तुसंबंधः। नाद्यः। तेनारूपेण यमपि कवलाहारं कलितं भुक्तप्रणीतं तदितरं भुक्तप्रणीतं वा। आद्ये कवलं बाधकं विराधकत्वं
तीयस्तु भुक्तः केवलाहारं विकलाः सकलाः भुक्तपदादेः क्षीणत्वं वा। प्राच्यपक्षे कवलं तत्प्रतिक्षेपस्य स्पष्टत्वं दाकलितत्वात्। द्वितीयं
यिकवलं तरांतरं तत्प्रणीतं शाब्दस्यापि भुक्तपदादेरुपलक्षणत्वात्। नाप्यवीपनिषद्बाधिकास्खलनादर्शनं तत्रेणाऽनुपद्य
मानस्य प्रमाणषट्कनिष्टंकितस्यादृश्यस्य विदमत्वात्। नाप्युपमानं तस्य शाब्दरूपेमात्रगोचरत्वात्। तन्नाबाधरूपं प्रमाणं तद्बाधबहुक
त्वं नाक्षेपमात्रं तस्य सन्नाप्रामाण्यं। न चासौ समस्ति विवादास्पदं कस्यचित्प्रत्यक्षं प्रमाणं तद्बाधबहुकत्वं प्रमाणषट्कानुपलंभात्। न
दृष्टव दिति तद्बाधकाऽनुमानस्य प्रवृत्तेः। तन्न बाधकत्वात्। सकलप्रत्यक्षतावः। नापि साधकत्वात्। अनुमानस्येवतद्बाधकस्येदानीमे
वंनि। विदनादिति सिद्धं करतलभुक्तिनिस्खलत्कूलभुक्ता। फलायमानांकुलितसकलवस्तुविस्तारं कवलनामधेयं सं वदनमिति सिद्ध
मेव कवलज्ञानं किंचुकतरंभुक्तप्रमातादास्यदीकारा। तीत्याऽऽहुः। तद्धानर्हनिदोषित्वादिति तत्कवलं नित्यमस्मदादीतिनित्य॥
त्यागमऽपनिष्क्रांतादोषस्त्यागाद्दोषज्ञानलक्षण त्यानिर्दोषस्त्वावस्त्वंतस्मात्त्यागः। अर्हन्सर्वज्ञो निर्दोषत्वादितिय
स्तुतेवसानेवंयद्यद्भुक्तप्रमाणाद्विरोधिकत्वादर्हन्नास्मास्मर्वज्ञ इति। निर्दोषमस्य प्रसाधयंति। निर्दोषोऽसौ प्रमाणाद्विरोधिकत्वादिति।
प्रयागः। अर्हन्निर्दोषः प्रमाणाद्विरोधिवाक्यत्वात्। यस्तुनिर्दो षःसन्नृतद्यद्यद्भुक्तः प्रमाणाद्विरोधिवाक्यार्हन्नातानिर्दोषइति॥ अ
माणाद्विरोधिवाक्यमेवार्हतः प्रसाधयंति। न दिष्टस्य प्रमाणेनाबाध्यमानत्वात्। तद्वाचस्मेनाविरोधसिद्धिरिति। तस्मादर्हत इष्टस्य प्रतिपा
द्यतयासम्मतस्यानेकांततत्त्वस्य तद्वाचस्मेनाविरोधसिद्धेरर्हन्नुसर्वत्रप्रमाणविसंवादिविसंवादिवाक्यत्वत्रप्रमाणबाधमानानित्यमतत्त्वत्वाद्यस्मी
तिमत्वैतंतत्त्वं यत्रप्रमाणेननबाध्यतेसतत्त्वप्रमाणाद्विरोधिवाक्यद्यथारागादिनिष्ठत्वेनबाध्यतेचप्रमाणेन नार्हतोऽस्तिमतमनेकांता
दितत्त्वंतस्मान्नत्रासौप्रमाणविरोधिवागिति सिद्धमर्हन्नवसर्वज्ञइति। नस्त्रियंत्रिभुवनतोनरितनान्नरित्यादाद्यैप्रघाद्यतीद्यैनाघघट
त्रिनीसवति। यतोनत्तत्धरप्रवृत्तिपदाद्यैप्रबंधविघ्ननद्वारात्प्रमघपातरावंयमुपपद्यते॥ यदेतदऽनुमानमत्र प्रसूत्पातन्मायतोत्पत्ती
नाबाधप्रधानमानाद्दृत्तिविद्दृंदनविवादपदत्वतंत्तत्धरादि। भुद्विमद्विधेयंयतोनिमित्ताधीनात्मलाभंतद्भुद्विमद्विधेयंयद्यामंदिरंत
द्यद्भुनरतोन्ननद्यो। ननावन्निमित्ताधीनात्मलाभंतन्नंवादिनः प्रतिवादिनो वानघतीतोयतोनत्तत्धरादरात्मीयनिमित्तत्रातनिर्वर्त्तनीयता २३

स्मिन्नसतिऽनवतात्वेत्याकारंसाध्यसाधनसंबंधालंबनंभवंजातीयस्यादृष्टवंरूपंयद्दर्शनंसतर्कीकीत्युच्यते।जातीयस्यादृश्यवाचकः।सादृश्यंच सामान्यतस्तस्यवाच्यइत्याकारंवाच्यवाचकसंबंधालंबनंचसंवेदनंविदनमिहापादीयतइतिस्वरूपघटितपादमं।एवंरूपंयद्दर्शनंसतर्कीकीत्युच्यते।कदाचिदसंज्ञांतबलेन।यदुताघागताःप्रामाण्यमूढस्यानादांवक्रिरातषामाशयश्रून्यत्वपातकापत्तिः।आःकिमिदमकांडकृष्मांडडंबराडंबारंभतिधीयते।कथंतर्हितर्कप्रामाण्यानुपगममात्रेणदूरमसमंजसमापनीपद्यते।शृणुश्राद्धया मिकिलतर्कोप्रामाण्येतावन्नाद्रियमानस्यप्रमाणाःप्रतिबंधप्रतिपत्तिपायापायात्तदभावेनघटत्वस्यापि।घटत्वाक्षणादिपदार्थानूघटितद्यघमाताघटवर्त्तमानःघटवन संवादादिदंघटमणामभित्यत्रवृत्तिसंवादादिदंदृदंघटमाणमितिव्यवस्थायंधिमाबधीयानूनखलूत्पत्तिमात्रेणैवघटमाणाघटमाणविबंधकः कर्तुंशक्यत्वद्ज्ञायमुत्तयोःस्तोमदृश्यपातूसंवादविसंवा। दापक्षायांवतनिश्चायनिश्चितएवबुद्धानापनिपाता।नत्वदंघतिबंधघटितप त्तितर्कमुरूपोपायापाय।अनुमानाधरूपमाणानाव। त्रामाणिकमानिनस्तिकितस्कुतीघमयव्यवस्थापीत्यायाताचदीय दृदयत्यवसर्वस्यशून्यता।।सापिधानघात्नोति।घमा। णमंतरणतस्याअपिघटितवृत्तमत्वशक्यत्वादित्यदोमदतिप्रकटक षसंकाटप्रविष्टोयंतपस्वीकिंनामकुर्यात्।अघधमाधीदी।। स्त्रिविज्ञानं।धूमज्ञानमधीस्तयोःघटत्वानुपलंनात्मानमितिपंचतिरंचयाया निर्लीघ्यात।अनुपलंनात्मापि।घटत्वविज्ञानेषेवतिघटत्वकामव व्याप्तिताल्यंपयालोचनवाउर्यंवर्यंकिंनाकंपक्रमणेतिवत्।नन्वघटसंनावा। न्नियमधूमाग्निगावरतयाग्राकूग्राहृत्तनद्यदिव्याग्निरपितावन्मात्रएवस्यान्नदानुमानमपितत्रिवघटानीतितिऊतर्स्यधूमानूमदीधरकंध राधिकरणास्तुस्वरूपलक्षणं।तद्धूमादूरूपानूविकल्पःसावग्निंकोव्याप्तिंपर्यालोचितिनिर्लेउमितिवत्।घानामिवंनामंस्तनकंविकल्पस्यो पलंनानुपलंतसंनयत्नेनस्वीकारात्।किंतुव्याप्तिघटितपक्षावयमवघमाणंकरीकरणीयः।अघतद्घाघवन्नमानायंग्राकूघटृत्तघटत्व स्यव्यापारमवासुखयतीतिनादवतत्रघमाणमितिवत्।तदीनमानुमपिलिंगग्रादिघटत्वस्यिवव्यापारमासुखयतीति।तादवविं ज्ञानरत्वदनघमाणंनानुमानमितिकिंनस्यात्।अघकेघामवंवक्रुंशक्यं।लिंगघटत्वंहिलिंगगाचरामवानुमानंतत्रसाध्यगा चरमितिकघंतत्तद्व्यापारमासुखयतु।तहिघटत्वंतावन्निखलक्षणक्षणसूक्ष्ममव।तर्कविकल्पस्तुसाध्यसाधनसामान्यावमर्शमनीषीतिकघंसापितद्व्यापारस्तुदीयतेतू।अघसामान्यममान्यामवा।सचारितिकघंतत्रघवर्त्तमानतर्कःप्रमाणंस्यादितिर

वतू।अनुमानमपिकघंस्यात्तस्यापिसामान्यगाचरत्वात्यतियारातू।अन्यत्रसामान्यलक्षणंसोनुमानस्यविषयइतिधर्मकीर्तिनाकीर्तनातू तत्रतोघमाणमवितनूद्यवहारणोवास्यघमाणत्वात्।सर्वएवायमनुमानानुमेयव्यवहारानुद्याकूदनधर्मधर्मिभाग्येनितिवचनादितिवत्। तर्कापितघानुव्यवहारपिघमाणंसर्वघावस्तुसंस्पर्शपराङ्मुखोदितिवत।अनुमानमपितघानुव्यवहारेतनभिप्रेपरंपरा। यापदाद्यघटितबंधनत।घमाणमनुमानमितिवत्।किंनतर्कोपि।अवस्तुत्वंवसामान्यस्योपिकसरिक्तोरवक्रकोडदंष्ट्रांकुराकर्षणा द्यमानमस्तिसदृशपरिणामरूपस्यास्यघटत्वादिपरिछेद्यादितितत्रएवानुमानंतर्कश्चघमाणंघटत्वंवदितिपाषाणरत्वा।।ढ।।अ त्रादाहरंतियघायावानूक्षिद्धूमासत्वविक्षोसात्यवनवतीतितस्मिन्नसत्यसोननवत्यवेति।।अत्राद्यखंडादूरमन्वयव्यासो द्वि तीयेउद्यतिरेकव्याप्तिमाढ।।अघानुमानस्यलक्षणाघटितावे तूघटकाशेघटकावीर्यंति।अनुमानंद्विघकारंस्वार्थंपराघंवति।तत्रानुमान एवघकारकरणेनमितिलब्धुंशक्यतेपरमार्थतस्त्वार्थस्यिवानुमानस्यना। कघातयदृश्यंतितत्रसवंतः।पक्षाहेतुवचनात्मकंपरार्थमनुमानमुप क्षणमस्तियतुनास्वार्थमनुभवकर्तव्यात्स्योपादानतद्द्वारात्रवानोने पनार्थंतत्रअनुहेतुग्रहणसंबंधस्मरणयोपस्थानमीयतेपरिछिद्यतेधी मानत्यनुमानंत्वसोघमाणुरानानूदंस्वस्यवार्थीनानतिस्वार्थंत्वावबोधनिबंधनमित्यर्थः।एवंपरार्थमपिअत्रत्रावीकूत्यर्चयतिमानु मानंप्रमाणांगोगाचारतयातामाणंत्यनुमानंघटितपक्षादिलक्षणवाक्यंहिज्ञातव्यपक्षधर्मीत्रपक्षधर्म्यतिधीयते।आतिकालेतत्वद्व मी।साध्यसिद्धेघनर्दीयमिति।अगोगांहिघमाणंप्रसिद्धंघटत्वंवदितितत्रयंवराकस्त्रावीकःस्वकूर्शायांघंडयनूनियतंनोत्तम। नुकरातिगोलक्षणादितिहिसाधनमसिदधनोद्वस्त्रीकृतवानवायमनुमानंघमाणमितिकघंमतदेवदलयतूनत्रपक्षधर्मत्वं हेतुलक्षणमत्रघटहेतुयतस्त्रिरूपहेतुधर्मीत्रिघसिद्धेघटपिपक्षत्वंधर्मीसत्पक्षवरमाःन्यघाःनुपपत्तिकक्षणाग्राहिताः नापिव्याप्तिपक्षाणवत्रूमहेतुयतनतत्रिरूपलिंगधर्मीतद्वारायायमहिसाध्यधर्मीणोवृतदतिधनातूनन्वनुमानिकघटतीतोधर्मविशिष्टा धर्मीव्याप्तोधर्मीसाध्यधर्मीतत्रसिध्यतइत्येकत्रतीणामवसाध्यत्रमितित्वत्तेवस्तुतयत्रसुखेनतत्रक्षणात्तावत्तसाध्यंयस्यसुखयत्रा

न्यपिप्रयोज्यानीति।पिंडादात्।पश्चादवयवप्राप्तिमुद्दिश्यप्रवृत्तस्यपंचम्याश्चात्रतत्रदृष्टंदशावयवंपराघ्नुमानमित्यर्थः।मथमंजनयावयवद्वा दा।
रस्यावतूद्यवयवंजघन्यंपुनःसाधनमात्रोपन्यासस्वरूपंप्रतिपाद्यानांमंदधीत्पन्नोयोतूत्तरः।अन्यथाउपपात्रबलरूपंलिंगमिथ्याभू॥
प्रयोगपरिपाटीमुप्रतिपादयितुसारब्धः॥इत्यादि॥७॥अथदृष्टांतंप्रकटयंति।प्रतिबंधप्रतिपन्नस्यदृष्टांतइति।व्याप्तिबंधव्याप्तिरविना
भावस्तस्यस्मरणंस्वानमहानसादिदृष्टांतोज्ञेयः॥८॥तदनुसंदर्शयंति।साधर्म्यसाधर्म्यतोविधर्म्यतश्चेति।समानोधर्मोयस्यासौ
सधर्मादृष्टोधर्मोयस्यासौविधर्मतिव्यासौवःसाधर्म्यवैधर्म्यवचनं॥७॥आद्यंप्रकारमाश्रित्यसाधनधर्मसत्तायामवश्यंसाध्य
र्मिसत्ताप्रकाश्यते॥ससाधर्म्यदृष्टांतइतिद्वाभ्यांयत्रधूमस्तत्रवह्नियथामहानसइति॥७॥द्वितीयमनूद्यंतेयत्रेतिद्वाभ्यां।यत्रयत्रसाध्यसत्तावे
साधनस्यावश्यमनावःप्रदर्शितोविधर्मदृष्टांतइतिद्वाभ्यां।यथाअग्न्यभावेनजलस्यवधूमस्याभावोयथाजलाशयइति॥८॥उपनयंवर्णयंति।
हेतोःसाध्यधर्मिण्युपसंहरणमुपनयइतिद्वाभ्यांधूम
तिसाध्यधर्मिणिउपसंहरणमितियोगः।यद्यातस्मा
णांतपंचम्यर्थेणादयःपंचाप्यवयवसंज्ञायाकीर्त्यंतइति।
कारोदीर्यंतिउच्चारणेहेतुर्द्विरुच्चारणमुपलब्ध्यर्थं
निषेधयोःसिद्धिर्निर्बंधनमेवोपलब्धिरितिद्वाभ्यांतेतादृवंतद्वावेति॥८॥विधिमपिसिद्धयंति।विधिःसदंशइति।सदसदंशात्मातावद्वस्तुनोयो
ऽसंदंशात्तावरूपः।सविधिरित्यभिधीयते॥८॥प्रतिषेधंप्रकटयंतिप्रतिषेधस्यसदंशः।तादृशस्यैववस्तुनोयोयमसदंशोऽतावद्वस्त
वः।सप्रतिषेधइतिगीयते॥८॥अस्यैवप्रकारानुक्त्वा॥सचेतरेतराभावःप्रध्वंसाभावः।इतरेतराभावोह्यन्योन्याभावइति।प्राक्पूर्ववस्तु
स्वरूपाभावः।प्रध्वंसस्तूत्तरस्वरूपस्येतरस्मिन्नभावः।अत्यंतंसर्वदाभावः।विधिप्रकाराश्चपूर्वोक्तेनानाविरताःसत्रकृद्भिरपिनासिद्धि
रा॥८॥तत्रप्रागभावमाविर्भावयंतियत्रिदृत्पादवत्कार्यस्यसतुत्पत्तिः।सास्यप्रागभावइति।यस्यपदार्थस्यनिदृत्पादवत्सत्यांनत्वनुत्पन्ननिदृ
त्पादप्रतियोगिसत्कसंबंधकारस्यापिनिदृत्तोऽकृद्विज्ञानात्पत्तिदर्शनादंधकारस्यापिज्ञानप्रागभावत्वप्रसंगात्तूनोविवमपिरूपज्ञा
नंतन्निदृत्पादयत्वात्पदांतइतितत्रतितस्यतनुप्रसक्तिरितिवाक्यमतोद्वियदशिनिनवकंवराटीचनकावितिनकावातूसइतितंकावातू

तिसहचरस्येति॥इयंचसाक्षात्पक्षादाश्रयासिद्धाभ्यांव्यवहितापरंपरयाचसंशयंतीत्यंमत्रेवांतर्भावनीया॥तद्यथा॥कार्यकार्यविरुद्धोपलब्धिःकार्यविरुद्धोपलब्धवंतर्भवतीतियोगः॥अत्रदृश्यत्वाद्याःकलशाकलशालंसमुपलंभादितिकाश्यपस्यहिकार्यंकृत्रिमस्यस्यवाविरुद्धंकार्यंकृंभस्येति॥एवमन्यत्राप्यत्रैवांतर्भावनीया॥ढा॥अधुनाविरुद्धोपलब्धिंलक्षयतिविरुद्धोपलब्धिस्तुप्रतिषेध्यप्रतिषेधेनाभिप्रकारेणेति॥ढा॥प्रथमकारंप्राकृप्रकाशंयंतिस्तत्राद्यामुखतोविरुद्धोपलब्धिरितिप्रतिषेध्यस्याभावस्यःस्वभावःस्वरूपंतेनसहयत्साक्षाद्विरुद्धतस्योपलब्धिःस्वभावविरुद्धोपलब्धिः॥ढ॥एनामुदाहरंतिनास्यदसदीयैकांताःनेकांतस्योपलंभादितिस्पष्टोहिसदीयैकांताना॥कांतायाःसाक्षाद्विरोधभावाभावयोरिवनन्वयमनुपलब्धिरेवास्तुकायावत्कथंचित्प्रतिषेधःसमर्थोस्तुपलब्धिरितिवचनादितिस्व॥न्नन्मलीमसंसमुपलंभनाभावस्याहेतुत्वमनुपपन्नमिति॥ अथविरुद्धयोःसर्वथैकांतानेकांतयोर्दुर्निरीक्षितस्वरूपयोर्विरोधप्रसिद्धयेविरुद्धयोः॥

स्वभावानुपलब्धिप्रतिपन्नस्यत्वनुपलब्धिर्मूलमस्यानुस्वभा॥ वविरुद्धोपलब्धिरनुपलब्धिरूपत्वंकुतोमावतिवर्तहिसाधर्म्यमिणिसाधनत्वंधूमादावध्यक्षीकृतसंतिदमप्यनुमा॥ नंप्रवर्तेतइतिप्रत्यक्षमूलत्वादिदमपिप्रत्यक्षंकिंनस्यादिति॥ढा॥विरुद्धोपलब्धिरादिप्रकारंप्रदर्श्ययेदानीमाघानाख्यांतिप्रतिषेध्यविरुद्धव्याप्तादीनामुपलब्धयःषट्इतिप्रतिषेधेनाधीनसहायसाक्षाद्विरुद्धव्याप्तस्वभावस्यव्याप्यकार्यकारणपूर्ववाराचरसहचरस्यसमनुपलब्धयःषट्सवेतिविरुद्धव्याप्तोपलब्धिर्यथाविरुद्धकार्योपलब्धिर्विरुद्धपूर्ववत्सहचरोपलब्धिर्विरुद्धसहचरोपलब्धिश्चेति॥ढ॥क्रमेणासामुदाहरणान्याहुः॥विरुद्धव्याप्तोपलब्धिर्यथानास्यसंशयारूढस्यसत्यत्वेनिश्चयस्तत्रसंदेहादितिअत्रजिनोवादितत्वंगोचरानिश्चयःप्रतिषेध्यस्यविरुद्धस्यानिश्चयस्यानुव्याप्तस्यसंदेहस्योपलब्धिः॥ढा॥विरुद्धकार्योपलब्धिर्यथानविद्यातस्याक्षाधक्षपशंतिर्वदनविकारादिरितिवदनविकारस्यावतादिरादिशब्दादधरस्फुरणादिग्रहः॥अत्रचप्रतिषेध्यःक्रोधक्षपशंतमनसोविरुद्धस्यवदनप्रसादकार्यस्यचंदनविकारादिरुपलब्धिः॥ढ॥विरुद्धकारणोपलब्धिर्यथानास्यमहर्षेरसत्यंवचनंसमस्तरागादिदोषकालुष्याकलंकितज्ञानसंपन्नत्वादितिप्रतिषेध्येनह्यसत्यत्वेनसहविरुद्धंसत्यत्वस्यकारणंरागादिदोषकालुष्याकलंकितज्ञानंतदुक्तलिंगाद्धिसिद्धंनाथःसिध्यत्सत्यंप्रतिषेधयतीतिसाधयतीतद्धिसत्यंधर्मंप्रतिषेधतीति॥ढा॥विरुद्धपूर्ववचरोपलब्धिर्यथानाऽत्रधूमोग्नेरभावादितिप्रतिषेध्योऽत्रधूमःस्वयोविरोधःप्रतिषेधस्त्वभावनधूमःस्वकारणं

षविषयःतदनंतरंधूमदर्शनस्मिवनावात्॥तत्पूर्ववचरोरसादिरूपदर्शनस्योपलब्धिः॥ढ॥विरुद्धोत्तरचरोपलब्धिर्यथानादोगन्नुहूर्त्तानूर्ध्वंमूलान्फलदर्शनस्योपलब्धिर्यथा॥ढा॥विरुद्धसहचरोपलब्धिर्यथानास्यमिथ्याज्ञानंसम्यग्दर्शनादितिप्रतिषेध्येनहिमिथ्याज्ञाननसहविरुद्धंसम्यग्ज्ञानंतत्सहचरंसम्यग्दर्शनंतत्रप्राणेनुकंपादिरूपंतस्मिंलिंगात्॥प्रसिध्यत्सहचरंसम्यग्ज्ञानंसाधयतीति॥ढ॥इयंचसप्तप्रकारापिविरुद्धोपलब्धिःप्रतिषेध्येनार्थेनसाक्षाद्विरोधमाश्रित्योक्ता॥परंपरयाविरोधमाश्रयाणानेयानरूपकारणविरुद्धोपलब्धिःसंनयंत्यत्रैवांतर्भवंतीत्यंतर्भावनीया॥तद्यथा॥कार्यविरुद्धोपलब्धिर्यथाकश्चिदाप्तोनभवतिविरुद्धोपलब्धिःकारणविरुद्धोपलब्धिरितिद्वयंस्वभावविरुद्धोपलब्धौतत्रकार्यविरुद्धोपलब्धिर्यथानात्रादहिनिर्हुरवकारणमस्तिहुरवोपलंभादितिसाक्षादत्रहुरवहुरवोविरोधःप्रतिषेध्यस्त्वभावनहुरवकारणानपरंपरया॥व्यापकविरुद्धोपलब्धिर्यथानसन्निकर्षादिःप्रमाणमज्ञानमयदत्रज्ञानंनज्ञानंयोविरोधःप्रतिषेध्यस्वरूपंतावनज्ञानव्यापिनप्रमाणेनव्यवहितःकारणविरुद्धोपलब्धिर्यथाबकासाद्विरुद्धःशीतनप्रतिषेध्यस्वभावनहुतासहविशेषोधूमात्॥प्रतिषेध्यस्यहिरागमहर्षादिर्विशेषस्यकारणंहिमंतद्विरुद्धोग्निस्तकार्यंधूमइत्यादयः॥कारणविरुद्धकार्योपलब्धिर्यथाविरुद्धकार्योपलब्धिरूपंमविरुद्धाभ्युपलब्धिर्विरुद्धाभ्युपलब्धिरिति॥ढ॥संप्रत्यविरुद्धाभ्युपलब्धिंनिरूपयंतिप्रतिषेध्येनाधीनसहविरोधमप्राप्तस्याभ्युपलब्धिरविरुद्धाभ्युपलब्धिरपि॥ढ॥संप्रत्यविरुद्धाभ्युपलब्धिंनिरूपयंतिप्रतिषेध्येनाधीनसहविरोधमप्राप्तस्याभ्युपलब्धिरविरुद्धाभ्युपलब्धिः॥ढ॥अनुपलब्धिंलक्षयतिप्रतिषेध्यविरुद्धस्यानुपलब्धिरनु

लादशास्वसावविकलादशस्रूपावित्यारकांपराऊवंति॥ढ॥इयंसप्तभंगीप्रतिभंगंसकलादशास्वसावविकलादशास्वसावावेति॥एकि
कांतंणाःस्याःसंबंधीसकलादशास्वसावःविकलादशास्वसावश्चेत्यर्थः॥ढ॥अथसकलादशांलक्षयंति॥ प्रमाणप्रतिपन्नानंतधर्मात्मक
वस्तुनःकालादिभिरात्मरूपादिभिश्चाभेदवृत्तिप्राधान्यातूआत्मदोषवाराद्वायोगपद्येनप्रतिपादकंवचःसकलादशइति॥कालादिभिरष्टाभिश्चायदुक्तंतदृ
त्तिर्द्वंद्वसमासोवाष्टानांगृह्यतावस्यप्राधान्यंतेसमातूकालादिभिर्निजनामभिर्धर्मिणामभेदवृत्तिप्राधान्यात्समकालमभिधायकंवाक्यंसक
लादशःप्रमाणवाक्यमित्यर्थः॥अयमर्थः॥योगपद्येनानंतधर्मात्मकंवस्तुकालादिभिरष्टाभेदवृत्त्यात्मादपचारेणवाप्रतिपादयतिसक
लादशःतस्यप्रमाणाधीनत्वाद्विकलादशस्तुक्रमेणात्मदोषवारातू॥तदप्राधान्याद्वादभिधानात्तस्यनयायत्तत्वातू॥कःपुनःक्रमःकिंवायोग
पद्यं॥यदाभिन्नाद्यधर्मिणांकालादिभिस्तदविवक्षातदैकस्य शब्दस्यानेकाद्यर्थप्रत्यायनशक्तेःस्वावातूक्रमः॥यदाऽतिशयानवधर्मिणांका।
लादिभिरात्मरूपेणाभेदवृत्तेरात्मरूपस्यबहुधातदैकनाभिशब्दे नैकधर्मप्रत्यायनशक्तिवैकल्यतोमापन्नस्यानेकाशेषरूपस्यवस्तुन
ःप्रतिपादनसंभवाद्योगपद्यंकस्यचिद्वचनस्यकालादयः॥आत्मरूपेरभेदःसंबंधःधर्मोपकारःगुणिदेशादिसंसर्गःशब्दः
इत्यष्टौ॥ तत्रस्याज्जीवादिवस्तुनःस्वरूपादित्यत्रयकालमा। र्थंतकालाःशेषाःनंतकर्मीवस्तुन्यकालतितेषांकालेनात्मदृत्तिः॥
यएववाभिन्नस्यैतद्गुणत्वमात्मरूपंतदेवान्यानंतगुणा नामपीत्यात्मरूपेणात्मदृत्तिः॥२॥यएववाधारा॥र्थाद्व्यादेशोभिन्नस्य
स्यसएवान्यपर्यायाणामित्यर्थेनात्मदृत्तिः॥३॥यएववांशिकृत्वावयवंविशेषात्मलक्षणःसंबंधाभिन्नस्यसएवाशेषविशेषाणा
मितिसंबंधेनात्मदृत्तिः॥४॥यएवोपकाराभिन्नस्यस्वाश्रयकरणंसएवाश्रयिरूपिगुणोरिक्तपकारेणात्मदृत्तिः॥५॥यएवगुणि
नःसंबंधीदेशाभिन्नलक्षणोभिन्नस्यसएवान्यगुणानामितिगुणिदेशनात्मदृत्तिः॥६॥यएववैकवस्त्वात्मनाभिन्नस्यसंसर्गीसएवा
शेषधर्मीणामितिसंसर्गेणात्मदृत्तिः॥नन्वाद्यैकसंबंधस्यकाप्रतिविशेषेऽपिचात्राद्यैकसंबंधस्यैवग्रहणंकुतः॥अत्राद्यान्यनात्मदृगुणसावेनरूपाद्यैकः
संबंधात्मदृत्तेराद्यान्यनात्मदृत्तेश्चगुणसावेनभेदसंसर्गइतिन्यूनाधिकत्वाभावात्॥यएववाभीतिशब्दाभिन्नस्यैकधर्मात्मकस्यवस्तुनोवाचकःसएवाशेषानंतधर्मा
त्मकस्यापीतिशब्दात्मदृत्तिः॥एवंयथाद्यैकनयगुणसावेद्व्याद्यैकनयाद्यान्यद्व्यैकगुणसावेनपर्यायैकाद्यान्यद्वनगुणानामात्मदृत्तिः॥संततिसमकालमेककालनामनागुणानामसत्त्ववातू॥संसर्गतदाश्रयस्यतावद्वात्मदृप्रसंगातू॥ना

नागुणानांसंबंधिनःस्वात्मरूपस्यचभिन्नत्वात्॥आत्मरूपात्मदोषवारातूस्वाश्रयस्यार्थस्यापिनानात्वादन्यधानानागुणाश्रय।
त्वविरोधतूद्वसंबंधस्यचसंबंधिनात्मदृत्तेरात्मदृत्तीनांनांसंबंधिनिरेकत्वेकसंबंधघटनातूधौतःक्रियमाणस्यापकारस्यवस्त्रप्रतिनियतरूप
स्यानेकचादानेकिरूपकारितिःक्रियमाणस्यापकारस्यविरोधतः॥५॥गुणिदेशास्वरूपतिभेदगुणात्मदृत्तेरात्मदृत्तिर्द्वंद्वसमासाद्भिन्नाधैगुणानामभिगुणि
देशात्मदृप्रसंगात्॥६॥संसर्गस्यचस्वरूपतिसंसर्गिणात्मदृत्मदृत्तेरसंसर्गिणात्मदृविरोधतः॥७॥शब्दस्यप्रतिविषयंनानात्वात्सर्वेगुणानामेकश
ब्दवाच्यतायांसर्वधर्मिणामेकशब्दवाच्यतापत्तेःशब्दांतरवैफल्यापत्तेःदत्तत्वाच्चशब्दादीनामेकत्ववस्तुन्यवमात्मदृत्तिरसत्त्वकालादिति
भिन्नात्मनामात्मदोषवारःक्रियतेतदात्मनामात्मदृत्यात्मदोषवारात्यांकृत्वाप्रमाणप्रतिपन्नानंतधर्मात्मकस्यवस्तुनःसमसमयंयदभिधा
यकंवाक्यंससकलादशःप्रमाणवाक्यापरपर्यायइतिस्थितं॥ढ॥कालात्मरूपसंबंधःससर्गीपक्रियतद्यागुणिदेशौधैश्चाष्टाभ्यस्तथाष्टौकाला
दयःस्मृताः॥ढ॥अधुनानयवाक्यस्वभावंचननयविचारावसरलक्षणीयस्वरूपमपिविकलादशंसकलादशंचस्वरूपनिरूपणंप्रसंगना
त्त्रिवलक्षयंतिातद्विपरीतस्तुविकलादशइतिनयविषयौ॥ कृतस्यवस्तुधर्मस्यात्मदृत्तिप्राधान्यातूतदोषवाराद्वाक्रमेणयदभिदधेर
तिभिन्नयकंवाक्यंसंविकलादशइति॥एतद्द्वयेरवस्तुनयस्च स्वरूपानभिज्ञान्प्रतिणांडुरवगादइतिनयविचारावसरएवघटदीपिय
ातु॥ढ॥प्रमाणंनिर्णीयाःप्रयतःकारणात्प्रतिनियतमर्थीमत तूयवस्थापयतितत्रयंतिातद्वात्मदमपिप्रमाणमात्मीयप्रतिबंधकापगमंवि
शेषस्वरूपसामर्थ्यातःप्रतिनियतमर्थमवबोधयतीतिप्रत्य। क्षयतात्रूपतयाद्विप्रकारमपिश्रुतपर्यंतंस्वरूपंचकीयज्ञानावरणाद्यद
ष्टविशेषक्षयेोपशमलक्षणायोग्यतावशातूप्रतिनियतंनीलादिकमर्थंव्यवस्थापयति॥ढ॥एतद्यवढद्यमानवस्तुनानतदुत्पत्तिदाकारता
स्यांतयोःपार्थिक्यनसामर्थ्येनस्वेनव्यवसायात्मनाविचारापलंभादिति।तद्यहि॥ज्ञानस्यतदुत्पत्तिदाकारतास्यांव्यवस्थास्यांःसमसमयांश्चाप्रतिनियतार्थव्यव
स्थापकंचुंस्यात्॥यदिप्राग्यःपक्षस्तदाकपालक्षणःकलशंजनयंस्तदाक्षणस्यव्यवस्थापकःस्यात्॥ततश्चतयोःकबलयोःसद्भावातूसंसःसंतानांतरस्यव्यव
स्थापकःस्यान्नदाकारतायास्तदुत्पत्तिरहितायाःसंतवातू॥अथद्वितीयस्तदाकलक्षणस्योत्तरक्षणःपूर्वक्षणस्यव्यवस्थापकोभवेतूसमुदितयोस्तदुत्पत्ति
तदाकारतायाश्चविद्यमानत्वातू॥अथविद्यमानयोरप्यनयोर्जनिमत्वाद्यस्यव्यवस्थापकंनाधीःतस्यजडत्वादितिमतंतदपिनन्याय्यंद्रष्टुमैतंसमानाधी
समनंतरप्रत्ययोत्पन्नज्ञानेर्व्यभिचारातू॥तानिहियद्यपिक्रमाद्धर्मिव्यवस्थापकत्वलक्षणस्यसमयस्यसद्भावेपिव्यंजनकज्ञानक्षणंनगृह्णंति॥अपि

निन्नानिन्नपर्यायशक्तिपक्षाप्यंशाक्षणिकमनपेयनुक्तमेतीति। अत्रब्रूमः। एषुचरमएवपक्षःकक्षीक्रियते। नचात्रकलंकः कश्चित्। द्रव्यांशाद्धारणाक्षणीकं सिद्धयद्व्यं प्राप्नोतीतित्वन्नयेवखु निपर्यायांशाद्धारणाक्षणिकात्वापरामात्क्षणिकेकांतस्यैवक्रुद्धिस्तु पकांतयात्। क्षणिकपर्यायात्मात्यतिरेकात्। क्षणिकमद्रव्यं प्राप्नोतीतित्वन्नयतिरेकस्यापिसंभवात्। नचव्यतिरेकाव्यतिरेकाद्व कस्यविरोधात्। नहिनञ्प्रत्यागाप्रयोगमोद्रणविरोधगतिरतिप्रसंगात्। दलतिह्रदयंगादाद्दगौगंद्दिक्षउनलिद्यातविकलःका। लयोमाहंन्मुंचतित्वतनां। द्दलतियतितनूमंतर्हीहःकरातिनसस्मसात्। प्रहरेनिविधिर्मीलदीनकृंततिजीवितं॥१॥इत्यादिघ्रप्रितत्। प्राप्नोनवस्थिरसावस्थापियनिकरूपणव्यतिरेकांतनिवा२व्यतिनकेंवाक्रमीह। द्रव्यामतादवत्वपर्याय इतिरूपणद्व्यतिरेक॥वस्त्वतदितिरूपणात्रव्यतिरेकाएकामवत्वविज्ञानक्ष णांसविकल्पाविकल्पकंत्वांतात्वांतंकार्यकारणांचायंस्वयामकंवस्वीकरोति सिकः३क्षणिकाक्षणीकपिक्रमाक्रमात्मार्थक्रियायाःसंभवात्॥ द्वीक्रियायास्तुपपत्तिर्विरुद्धत्वा। तथाहि। क्रमसावत्। द्विधादेशक्र गपरंप- रणारमतीयश्चाणीतश्चतदमिधुनानांकालक्रमत्व रणक्रियांक्वीणक्षणिकेकांतवुद्धयोरणत्योरसावएव। यनद्विस्व नाक्रविद्दशाकालवाक्रिं विक्रार्यमजीयामासतत्रत्रिवतदानीमवचनिरन्वयमनस्पत्नातादशेतरकालांतरास्पुसरणव्यसनशालिन. कस्याप्यकस्यासंभवात्। क्रविनामक्षणिकेकांतक्रमोस्पुनाप्यत्रियोगपद्यमनवद्यं। अतःक्षणिकानंशकाश्चस्वरूपंरूपंयुदंगपदिव॥ स्वकार्यनिकार्याणिक्रुर्वाणं। यनिवस्त्वसावेनात्मापादयंरूपमुत्पादयति। ततनिवज्ञानक्षणमपिस्वयाग्रेनिवज्ञानक्षणंतानेवरूपस। णमपिस्वसाबांतरेणवाव्प्रतिपद्यज्ञानस्यरूपस्वरूपतापन्नंरूपात्पादयेत्कस्वसावानिनिर्वर्त्यत्वात्। रूपस्वरूपवन्द्वितीयरूपस्या ज्ञानरूपतापत्तिर्ज्ञानोत्पादविरुद्धसंपाद्यत्वात्। ज्ञानस्वरूपवत्तृतीयरूपक्षणेस्वक्षणिकानंशस्वरूपव्यापत्तिः। स्वसावाद्व्यस्यत दकस्यसद्भावात्। अथानंशैकस्वरूपमपिरूपंसामर्थ्यात्तदाद्विन्नकार्यकारित्वविप्रतिषेधइति। चेन्नहिनित्यैकरूपोपिपदार्थस्वस्वत। सामर्थ्यात्तदाक्षेकार्यकरणविरोधनीतिकथंक्षणिकेकांतसिद्धिस्यात्। ततोनक्षणिकेकांतक्रमयोगपद्यात्मार्थक्रियासंभवतीतिसिद्धं ५७

PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

50 - 51

2 PART - 1ST PART

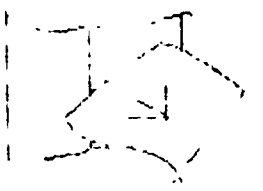

टयंति॥ यत्प्रमाणेनसाध्यतत्तदस्यफलमितियद्दृश्यमाणमज्ञाननिवृत्त्यादिकंप्रत्यक्षादिनाप्रमाणेनसाधकतमेनसाध्यतत्तदस्य प्रमाणस्यतावत्
फलमवगंतव्यं॥ढ॥ अथतत्प्रकारतादर्शयंति। तद्द्विविधमनंतरंपरंपरंचेति। तत्राद्यानदमादर्शयंति॥ परंपरंपरेणकेवलज्ञानस्यतावत्फल
मित्यौदासीन्यमितिऽऔदासीन्यंसाक्षात्समस्तघातिक्षयावतैवहेयोपादानशून्यत्वात्सिद्धप्रयोजनत्वात्॥क
×तत्रानंतरेणसर्वप्रमाणानामज्ञाननिवृत्तिःफलमिति॥अज्ञानस्यविपर्ययादिनिवृत्तिः॥प्रध्वंसःस्वपरव्यवसितिरूपाफलंबोद्धव्यं॥ढ॥अथापरप्रकारं
प्रकाशयंति॥× वलिनांसर्वथौदासीन्यमवसेयमितिहेयस्यसंसारतत्कारणस्यहानाकुपादुंदयस्यमोक्षतत्कारणस्योपादानात्॥सिद्धप्रयोजनत्वेना
सिद्धेनगवतां॥ढ॥अथकेवलव्यतिरिक्तप्रमाणानांपरंपराफलंप्रकटयंति॥शेषप्रमाणानांपुनरुपादानहानोपेक्षाबुद्धयइति॥परंपरेणफलमि
तिसंबंधनीयं॥ततउपादेयंकुंकुमकामिनीकर्पूरादावर्थेयद्दृणाबुद्धिः॥हेयेहिममकरांगारादौधरित्यागबुद्धिरुपेक्षणीयेघटादौघनोपादानहानानर्हजरतृणादौवस्तुन्युपेक्षाबुद्धिःपरंपरा
फलंस्वमतमेववव्यवस्थापयितुंप्रमाणयंति॥तत्प्रमाणतः स्याद्भिन्नमभिन्नंचप्रमाणफलयोरन्यथानुपपत्तेरिति॥तदितिप्रकृतंफ
लंपरामृश्यते॥ढ॥अथाशंक्याशंकव्यनिवारमुपसंहरंति॥ उपादानबुद्ध्यादिनाप्रमाणेभिन्नेनव्यवहितफलेनहेतावित्यनिवारइतिन
वित्तावनीयमिति॥प्रमाणफलंचस्तंविष्यतिप्रमाणात्सर्वथाभि नंचस्तंविष्यतियथोपादानबुद्ध्यादिकमितिनपरामर्शनीयं॥यतोगेरित्यघी॥ढ॥
अत्रहेऽतःस्मिकप्रमातृतादात्म्यनप्रमाणंदानव्यवस्थितेरिति॥ढ॥एकप्रमातृतादात्म्यमधिकृतःसिद्धमित्याशंक्याह॥॥ प्रमाणतयापरिणत
स्यैवात्मनःफलतयापरिणतिप्रतीतेरिति॥यस्यैवात्मनःप्रमाणाकारणपरिणतिस्तस्यैवफलरूपतयापरिणामइत्येकप्रमात्रंशयोःप्रमाणफ
लयोरभेदः॥एतदेवस्तावयंति॥यःप्रमिमीतसएवोपादत्तेपरित्यजत्युपेक्षतेचेतिसर्वसंव्यवहारिणिस्खलितमनुभवादिति॥नखल्वन्यंतःप्रमा
तृप्रमाणपर्यायतयापरिणमात्यन्यस्योपादानहानोपेक्षाबुद्धिपर्यायतयावस्तावतायतिकस्याप्यसंवेदनेऽभ्रमवत्समस्तीत्यध्यवसायोद्भावनिस्फुरण
मदूषणमाढुः॥॥इतरथास्वपरयोःप्रमाणफलव्यवस्थाविप्लवःप्रसज्यतेति॥ढ॥इतरथेत्यकस्यैवप्रमातुःप्रमाणफलतादात्म्यानंगीकारइम
प्रमाणफलेस्वकीयइमेचपरकीयइतिनियतंनस्यादितिभावः॥तदिहबुद्ध्युपादानादिव्यवहितफलप्रमाणादानदस्यापिप्रसिद्धेर्नतेनप्रकृतहे
तावनिवारइतिसिद्धं॥ढ॥अथव्यतिरेकांतरंपराकुर्वंति॥॥अज्ञाननिवृत्तिस्वरूपंप्रमाणादनिष्पन्नमासाद्यकालेनसाध्यस्यानिष्कांतइतिनाशं

कनीयमिति॥प्रमाणफलंचस्यात्प्रमातृतात्सर्वथाप्यभिन्नंवस्याद्घटा॥अज्ञाननिवृत्तिरित्यनेनानिष्कांतिकत्वंप्रमाणफलस्यान्यथानुपपत्तेर्हेतो
रितिनशंकनीयंशाक्यैः॥कृतइत्याहुः॥॥कंघंचित्तस्यापिप्रमाणाद्भेदनव्यवस्थानादितिकंघंचिदितिवस्तुमात्रेणप्रकारेण॥ढ॥तामेवंप्रकारं
प्रकाशयंति॥साध्यसाधनभावेनप्रमाणफलयोःप्रतीयमानत्वादिति॥यद्हिसाध्यसाधनभावेनप्रतीयतेतत्परस्परंनिघ्नत॥यथाकुंभकारछि
द्यसाध्यसाधनभावेनप्रतीयतेतच्चप्रमाणंज्ञाननिवृत्त्याख्यंफलं॥ढ॥अस्त्येवहेतोरसिद्धतापरिजिहीर्षयाःप्रमाणस्यसाधनतांतावन्नमर्घयंत
॥प्रमाणंहिकरणाख्यंसाधनंस्वपरव्यवसितेःसाधकतमत्वादिति॥यत्रवस्तुक्रियायांसाधकतमंतत्करणाख्यंसाधनंयथापरश्वधःसाधकतमंच
स्वपरव्यवसितेःप्रमाणमिति॥ढ॥अथफलस्यसाध्यत्वंसमर्थयंते॥स्वपरव्यवसितिक्रियारूपाज्ञाननिवृत्त्याख्यंफलंहुसाधंप्रमाणनिष्पाद्य
त्वादिति॥यत्प्रमाणनिष्पाद्यंतत्साध्यंयथापादानहुद्यादिकंप्रमाणनिष्पाद्यंचप्रकृतफलमिति॥तन्नप्रमाणादेकांतेनफलस्यानन्यःसाध्यायानु॥
सर्वथातादात्म्यहिप्रमाणफलयोर्नेष्यतेतदुक्तंतावदिदा॥ ध्यतूनहिसारूप्यमस्यप्रमाणमधिगतिःफलमितिसर्वथातादात्म्येसिध्यत्यतिप्रसंगः
॥ननुप्रमाणस्यासारूप्यव्यावृत्तिःसारूप्यमनधिगतिरित्याह॥ स्तिरधिगतिरितिव्यावृत्तिरनादेकस्यापिप्रमाणफलव्यवस्थितिरितूनिवंस्व
तावत्तदसंतरेणान्यव्यावृत्तिरनादेस्याप्यनुपपत्तेः॥क घंचप्रमाणस्यप्रमाणफलव्यावृत्त्याप्रमाणफलव्यवस्थावत्प्रमांतरफ
लांतरव्यावृत्त्याप्रमाणस्यफलस्यव्यवस्थानस्यादिति अथप्रसंगतःकुंडरिप्रसिद्धातूपसृतफलस्यानन्यंसमर्थयैते॥प्रमाणेरपि
स्वपरव्यवसितिक्रियायाःकथंविद्भेदइतिकुंडरात्मनः किं॥ नःप्रमाणादित्यपिशब्दाघी॥ढ॥अत्रहेऽभाक्॥॥कर्तृक्रिययोःसाध्यसाध
कत्वावनोपलंभादितियत्साध्यसाधकत्वावनोपलक्ष्येतेतत्तिन्नयथादंडदात्रछिदिक्रियेसाध्यसाधकत्वावनोपलक्ष्येतेतत्प्रमातृस्व
परव्यवसितीक्रियेतिएतद्दूषणंप्रतिषेधंतिकर्तृहिसाधकःस्वतंत्रत्वात्क्रियाऽसाधकर्तृनिर्वर्त्यत्वादितिस्वमात्मानंप्रधानमस्येतिस्व
तंत्रशब्दात्॥स्वतंत्रस्तस्मात्॥यःक्रियायांस्वतंत्रःससाधकोयथादात्रछिदायांदात्रंस्वतंत्रःस्वपरव्यवसितिक्रियायांप्रमातेतिस्वतंत्रंकर्तृक
नःसिद्धमितिस्वतंत्रक्रियासिद्धातूपरायत्ततयाप्राधान्यनव्यवहितत्वात्॥स्वपरव्यवसितिलक्षणाक्रियाऽनःसाधकर्तृनिर्वर्त्यत्वाद्यकर्तृ
निर्वर्त्यक्रियासाध्यतिव्यवहारयोग्यायघासंप्रतिपन्नातघाऽस्वपरव्यवसितिक्रियतितादृक्कर्तृक्रिययोःसाध्यसाधकत्वावनप्रतीयमा
नत्वेऽपपन्नःकथंविद्भेदः॥एनामवार्घंदर्शयंति॥ढ॥नवक्रियाक्रियावतोःसंज्ञादिभिन्नेवस्तुन्येवदृष्टेप्रतिनियतक्रियाक्रियावद्भाव

इतिसर्वविशेषणोपयोगः प्रत्ययः सतर्क इति ॥ ७ ॥ अनुमानानासमारभ्यांतिपक्षानासादिसमुदंज्ञानमनुमानानासमवासयमितिपक्षानासावच्छमा
णआदिर्यषांहेत्वानासादीनांतेषिद्यमाणश्चरूपाणांतत्वसमुदायस्तिरस्यतिपक्षानासादिसमुदंज्ञानंमनुमानानासमनिधीयते। एत
च्चयदाख्यप्रतिपत्यर्थेनशास्त्रार्थानुमानानासंयदाचष्टेपरप्रतिपत्त्यर्थंपक्षादिवचनरूपापन्नंतदापरार्थानुमानानासमवासयमितिपर
क्षानासांत्रावद्रष्टव्यं ॥ तत्रप्रतीतनिराकृतानक्तस्तितसाध्यधर्मविशिष्टधर्मिणोपक्षानासाइति। प्रतीतसाध्यधर्मविशिष्टधर्मिणोपक्षेण निराकृत
साध्यधर्मविशिष्टधर्मिणोनक्तीस्तितसाध्यधर्मविशिष्टधर्मिणश्चतित्रयः पक्षानासानवेति। अप्रतीतानिराकृतानास्तीस्तितसाध्यधर्मविशिष्टधर्मिणांमस्य
कपक्षावनप्रयुपवर्स्तीतश्चाहतषांवतद्विपरीतघातू ॥ ७ ॥ तत्राद्यंपक्षानासमुदाहरंति। प्रतीतसाध्यधर्मविशिष्टधर्मिणोयथा। हेतानुप्रत्यवधारण
वर्जंपरेणाप्रयुज्यमानःसमस्त्रिजीवइत्यादिरिति। अवधारणं वर्जयित्वापरेणापन्यस्तःसमस्तोपिवाक्यप्रयोगआहेतानांप्रतीतमवार्थंप्र
काशयतीति। तद्हिसर्वज्ञोवादिवच्छानकांतात्मकंप्रतिपन्नास तान्यथामवधारणरहितंप्रमाणवाक्यंवानयवाक्यंवाप्रयुज्यमानंप्रसिद्ध
मवार्थंप्रद्योतयतीतिच्यर्थस्तत्प्रयोगः। सिद्धसाधनप्रसि दूषंबंधनेस्त्यपिसंज्ञाद्वयमस्माविरुद्धं ॥ ७ ॥ द्वितीयपक्षानासांसादाहरं
नियमयंति। निराकृतसाध्यधर्मविशेषणःप्रत्यक्षानुमाना गमलोकस्वयंवनादितिःसाध्यधर्मस्यनिराकरणादनेकप्रकारइतिप्रत्य
क्षनिराकृतसाध्यधर्मविशिषणः। अनुमाननिराकृतसाध्यध। र्मविशिषणः। आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशिषणः। लोकनिराकृतसाध्य
धर्मविशिषणः। स्ववचननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणः। आदिग्रहात्स्मरणनिकृतसाध्यधर्मविशिषणः। प्रत्यभिज्ञाननिराकृतसाध्यधर्मवि
शिषणः। तर्कनिराकृतसाध्यधर्मविशिषणाश्चेति ॥ ७ ॥ एषुषडप्रकारंप्रकाशयंति। प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणोयथानास्त्यत्रवि॥
लक्षणआत्मतिस्वयंवदनप्रत्यक्षणाहिदृष्टविधाप्रजोवानुत्पःशरीरवचनपरिणातत्वोविलक्षणोन्यआत्मापरिछिद्यतइतितद्विलक्षणात्म
निराकरणप्रतिज्ञाननबाधात्। यद्वाचेतनाप्रेरितिप्रतिज्ञावाक्यंद्रियप्रत्यक्षेण ॥ ७ ॥ द्वितीयप्रकारंप्रकाशयंति॥ अनुमाननिराकृतसाध्यधर्म
विशेषणोयथा। नास्तिसर्वज्ञोवीतरागात्वति। अत्रहियःकश्चिन्नि र्द्धासिनिश्चयवानूसकश्चित्स्वकारणजनितनिर्मूलक्षयोयथाकनकादिम
लानिरीसातिशयवतीरदाषावरणेरत्यनानुमानमशुष्यक्तिवबाधा। एतस्मात्तुस्वल्पानुमानाद्यत्रयत्रकश्चनपुरुषस्नेहरागादोषावर
णयोःसर्वथाप्रत्यस्यप्रसिद्धिः। सएवसर्वज्ञोवीतरागश्चेति। एवमपरिणामीशब्दइत्यादिरपिप्रतिज्ञापरिणामीशब्दःकृतकत्वान्यथा

नुपपत्तरित्याद्यनुमाननबाधमानास्त्रोदाहरणीया ॥ ७ ॥ अथटतीयंतदाहुः। आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणोयथा। जैनिरजनिनो
जनंतजनीमितिअत्रागमयंमितिंआप्तप्रस्थायअणुप्रत्ययआदारमइत्यसत्वं। मणसाविनपद्यएइत्यादिनाहिप्रसिद्धआगमेपनपरमा
गमवाक्यनक्तपान्तस्यणपक्षःप्रतिक्षिप्यमाणआनसाद्रुवमास्कंदति। एवंजैनानपरकलत्वमतिलक्षणीयंइत्यादुदाहरणीयं ॥ ७ ॥ च
तुर्थप्रकारंप्रदर्शयंति। लोकनिराकृतसाध्यधर्मविशिषणोयथा। नपरमार्थिकःप्रमाणप्रमेयव्यवहारइति। लोकस्याहिनात्रलोकप्रा
तीतिरुच्यते। नतालोकप्रतीतिनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणइत्यर्थः। सर्वोहिलोकस्यप्रतीतिरीदृशीयत्परमार्थिकंप्रमाणंतनवत
त्वातद्विविवक्षःपारमार्थिकएवक्रियतानत्रलोकप्रतीतिरप्रमाणंप्रमाणंवाअप्रमाणंत्वनूक्तंतयाबाधःकस्यापिकेनाप्रमा
णंत्वनूप्रत्यक्षाद्यतिरिक्तंतदन्यत्तरद्वा। नतावदाद्यःपक्षःप्रत्यक्षाद्यतिरिक्तप्रमाणस्यासंनत्वादन्यद्वाप्रत्यक्षंयपरोक्षंवत्यादि वि
नागमस्यामंजस्यापत्तेः। द्वितीयपक्षस्तुप्रत्यक्षनिराकृतः साध्यधर्मविशेषणादिपक्षानासेद्वेचास्योक्तंतत्तथातूनवाच्यप्रकृतःपक्षा
नासइतित्वनूसत्यामतकिंउलोकप्रतीतिरात्राकलित। त्रिनप्रतिसातीतिविनेयमनीषान्मीलनाद्यमस्यपार्थिक्यनिर्देशः। ए
वंशविनरशिराकपालप्रभृषंषाणंगवाक्षंरक्तकि वदित्याद्यपिदृश्यं ॥ ७ ॥ पंचमप्रकारंकीर्त्ययंति। स्ववचननिराकृतसा
ध्यधर्मविशेषणोयथानास्तिषामयपरिछिदकंप्रमा। णमितिसर्वप्रमाणसामस्त्यगछतः। स्वमपिवचनंस्वातिघायप्रति
पादनपरंनास्तीतिज्ञायंयमत्रमवतस्यअयःक्रयाणस्तु नास्तिप्रमाणंप्रमेयपरिछिदकमितिस्ववचनंप्रमाणीकुर्वन्नूभूतइतिस्ववच
नानेवासोव्याहन्यतापवंनिरंतरमहंमौनीत्याद्यपिदृश्यं ॥ ७ ॥ नुस्ववचनस्यात्रूरूपत्वान्निराकृतसाध्यधर्मविशेषणःपक्षानासःप्रा
गादितागमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणएवपक्षानासंतर्सवतीतिकिमर्थमस्यतदनकथनमितित्वनूएषामतन्नाविशिष्यरोमुषाचि
काशाद्यमस्यापिपार्थक्येनकथनमितिनदोषः ॥ आदिग्रहणेनचित्रोक्षुपक्षानासास्त्रयः स्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कनिराकृतसाध्यधर्मी
विशेषणाः ॥ ७ ॥ तत्रस्मरणनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणोयथा ॥ ससहांकारतरुःफलशून्यइति। अयंपक्षःकस्यचित्संस्कारतरुंफलन
त्वाभिसंधत्संस्कृस्मर्तारंस्मरणेनबाधयात ॥ ७ ॥ प्रत्यभिज्ञाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणोयथा ॥ सदृशोपिकश्चनवस्तुनिकश्चनकंचनाधि
कृत्यदृष्टासामान्यत्वात्यक्षीकृतात। तदावदमितितस्यायंपक्षस्तियैकसामान्यावलंबनात्तनसदृशमिदमितिप्रत्यभिज्ञानन

यद्यानकत्वजनगतंतालफलं।आनकदृत्तित्वसामान्यमिति।एकत्वस्यविरुद्धमानकत्वंतनव्यावृत्तमानकदृत्तित्वंतस्यापलक्षितिरिहमोलत्वंवा
स्थितदाप्यक्षमेवप्रसंगस्यापन्यासात्।नवायुक्तयोरपिनसिद्धसामान्यजेनाद्योगात्यांतदत्फपगमात्।ततोयामवामोलोहत्वुरयाम
ववक्तुनिश्चायकः।नत्वयद्ययामवयक्तुनिश्चायकः।कःकोक्रियतेनहिकिंप्रसंगोपन्यासेनघाणवायामवोपन्यस्यतांनिश्चयांगामच्छ
हिंशुक्लोवादीत्यादिनामवाधयवचनोत्तवतीतिवन्मवंमोलोहत्वुपरिकरश्लादस्य।अवश्यमेवहिप्रसंगंकुर्वीतान्यथाकस्मिन्निश्चायमि
त्युनिष्टोनिश्चायस्यसिद्धहत्वुनिमित्तइतियत्रसिद्धोहत्वुरिष्टस्तस्यव्याप्यव्यापकत्वंसाधानघ्रकांतरामचेतत्॥यत्रवीघ्रकंतन्नान
कत्वंवृत्तइतियात्रिदंतीनमात्रमपिहिबाधकंविरुद्धधर्मीध्यासमाक्षिपतीत्यनोयंसाधनघ्रकारः।एवंचनान्यतरासिद्धस्यैकस्यापिगमकत्वमि
ति॥८॥अधुनाविरुद्धलक्षणमाचष्टात॥ साध्यविपर्ययेणैव व्याप्तस्यान्यथानुपपत्तिरध्यवसीयतेसविरुद्धइति।यदाकनसिसाध्य वि
पर्ययेणाविनाभूताहेतोःसाध्यविनाभावस्त्वंत्याघ्रुवः ज्ञातातदासौविरुद्धाहेत्वाभासः।अत्रोदाहरणंयद्यानित्यएवघटस्त
दनित्यएववा।घ्रत्यभिज्ञानादिभावादितिव्याहिंसात्मकत्वात् स्मरणघ्रमाणतदाभासादियहः।अयंचहेतुःप्राविसाध्यसांख्यादि।
सिद्धव्याप्तःस्थिरैकस्वरूपघ्रुवरूपसाध्यविपरीतपरिणामि मिश्रुरूपणैवव्याप्तत्वादिरुद्धः।तद्याहि।यद्यघ्रुवरूपःस्थिरैकस्वरूप
एवतदासघ्रुवाद्यवस्थायामिवबाल्याद्यवस्थायामिवचाभिन्नग्रहणादिरूपाणः घ्रत्यभिज्ञानादयःकदाचिन्नस्फुरन्नाद्यवास्थिरैकरूपत्वहानिः।अव
स्थाभेदाद्व्यवहारइत्यघ्रुवः॥तासामवस्थानांतिरैरकाव्यतिरैरकविकल्पाभ्युपगमात्॥व्यतिरैरकेतावास्यतिसंबंधसाधः।अव्यति
रैरकघ्रुवरवस्थातिवेतितदवस्थस्यदसावःकथंवतदेकांतेकवस्थासादापिसावतानविकांतानित्यत्वंपिसाध्यसोगातनक्रियमाणे
अयंहेतुर्विरुद्धःपरिणामिमिश्रुरूपणैवव्याप्तत्वात्।तद्याह्यत्पांतालदधर्मिणिघ्रुवरूपांतरविनाधदेकसंतानपिस्मृतिघ्रत्यभिज्ञा
ननस्यातांनित्यानित्यत्वंसिध्यनःसर्वमेतदवदातमुपपद्यात।विरोधादसामान्यविशेषवैश्वरूपज्ञानवत्संतवात्।तथा।घाउरंगा
यंशृंगसंगित्वादित्याद्यप्यत्रादाहर्त्तव्यंघ्रुवस्तिसपक्षपक्षविपक्षव्यापकइत्यादयोविरुद्धासदासस्यिवघ्रपंचंसूत्राःतद्याहि
सतिसपक्षएवसत्वेविरुद्धःपक्षविपक्षव्यापकायद्या।नित्यःशब्दःकार्यत्वात्।सपक्षस्याकाशवद्घ्रुवंपिवोमादिनित्यत्वकारणसमवा।
यःकार्यंचंतन्यातापलक्षितासत्तानित्यत्वमित्यकांतदसिघ्राद्यणाघ्रागलावस्योपिनित्यत्वाद्घ्रुवरूपामवविरुद्धोदाहरणंअन्यद्यानविप

क्षव्यापिकार्यत्वंस्यात्।यदाद्यादिमत्त्वामवकार्यत्वंतदाघ्रध्वसस्यनित्यत्वपिकार्यत्वंमस्तीत्यनेकांतिकंस्यान्नविरुद्धमितिअयंपक्षशब्दवि
पक्षघटादोव्याप्यवर्त्तीत॥१॥विपक्षेकादशाद्वृत्तिःपक्षःव्यापकोयद्यानित्यःशब्दःसामान्यवत्त्वेसत्यस्मदादिबाह्येंद्रियग्राह्यत्वात्।अहेत्य
र्थक्रत्यासिधनातूयहणायोग्यतामर्त्रंग्राह्यत्वंतुकृंतनास्यपक्षव्यापकत्वंविपक्षवृघटादावस्तिनसुखादोयपक्षविपक्षेकादशाद्वृत्तित्वंथी
द्यानित्यःशब्दःप्रयत्नानंतरीयकत्वात्।अयंहिप्रुरुषादिशाद्वपक्षेस्तिनवाद्यादिशाद्यघटादोचविपक्षेनविद्यदादो॥२॥पक्षेकादशाद्वृत्ति
र्विपक्षव्यापकायद्या॥ नित्याद्वृत्तिर्वीरुतकत्वात्।कृतकत्वंद्यणुकादावस्तिद्वृघ्यांनपरमाणोविपक्षेवृघटादोसर्वत्रास्ति॥३॥असतिसप
क्षेवत्तारोविरुद्धःपक्षविपक्षव्यापकायद्या॥आकाशविशेषगुणःशब्दःप्रमेयत्वात्।एवंवृबुद्ध्यादयाकाशविशेषगुणांतरस्यात्मावात्
सपक्षाभावः।अयंचपक्षशब्दोपिपक्षेचरूपादोव्याप्यवर्त्तीत।४पक्षविपक्षेकादशाद्वृत्तिर्यद्या।तत्रैवपक्षेप्रयत्नानंतरीयकत्वात्अयंपक्षेघ्रु
रूपादिशाद्वएवविपक्षेवरूपादावस्तिनवाद्यादिशाद्व विद्यदादोच॥४पक्षव्यापकोविपक्षेकादशाद्वृत्तिर्यद्या।तत्रैवपक्षेनात्यं
त्रियत्नाद्यत्वात्।अयंशाद्वःपक्षंव्याप्नोतिविपक्षेवृरूपादा वस्तिनसुखादौविपक्षव्यापकःपक्षेकादशाद्वृत्तिर्यद्या।तत्रैवपक्षेअप।
दात्मकत्वात्।अयंपक्षेकादशाःवर्त्तीत्याकारःस्तिनात्य त्रविपक्षेवृरूपादोसर्वत्रास्ति।एवंतुत्रयोरपवविरुद्धत्तेदायपक्ष।
व्यापकानान्यायपक्षेकादशाद्वृत्तयस्तेषामसिद्धलक्षणा पपन्नद्यात।तदसत्।उभयलक्षणोपपन्नाद्वेनोत्तयव्यवहारविषमयो
नायांप्रमाणप्रामण्यव्यवहारवत्।धर्मिस्वरूपविपरीतसा धनधर्मिविशेषविपरीतसाधनोवृत्तोगतसंमतोहत्वाभासावबननवतः
साध्यस्वरूपविपर्ययसाधकस्यैवविरुद्धोनापिनिश्चनादन्यद्यासमस्तानुमानोळदापत्तिःतद्याह्यनित्यःशब्दःकृतकत्वादिति हत्वुरनित्या।
तांसाधयन्नपिव्यायःकृतकःसशाद्वानवतियद्याघटःव्यायःकृतकःसश्रावणोनवतियद्याघटसएवतिधर्मिणःस्वरूपंविशेषंवृसाध
यात्येवेत्याहवृःस्यान्नावेवंवृक्तमिति॥ळ॥अनेकांतिकस्वरूपंप्ररूपयंतिव्यस्मान्न्यद्यानुपपत्तिःसंदिग्धातसोनेकांतिकइतिसाध्यसा
द्भावकविदातावित्सावनातूक्तविवृःतदसत्तावपिवित्तावनादन्यद्यानुपपत्तिःसंदिग्धसत्वंति।एतद्भदसंख्यामाख्यांति॥ ॥साद्धनि
र्णीतविपक्षवृत्तिकःसंदिग्धान्यद्यविपक्षवृत्तिकश्चेति।निर्णीताविपक्षवृत्तिर्व्यस्यसतद्यासंदिग्धविपक्षवृत्तिर्यस्यसतद्योक्तः॥अयंसंदि
ग्धविपक्षव्यावृत्तिकःसंदिग्धान्यद्यानुपपत्तिकःसंदिग्धव्यतिरेकइतिनामांतराणिप्राप्नोति॥ळ॥तत्राद्यानदमुदाहरंतिनिर्णीतवि

रात्मकमवा खिलंशरीरमनुषज्यात। कथंवानूपरिमाणात्वतस्यबालशरीरपरिमाणस्यसतोनुवशरीरपरिमाणस्वीकारःस्यातूतत्परिमा
णपरित्यागात्। नदप्यपरित्यागादापरित्यागाच्चेतानदाशरीरवतूतस्यानित्यत्वप्रसंगातूपरलोकाद्यसंभवः। अथापरित्यागान्न
पूर्वपरिमाणापरित्यागाशरीरवतूतस्यान्यत्परिमाणोत्पत्त्यनुपपत्तिः। तथाचदिवहःपरिमाणंविचित्रंवदसिजैनमतानुगपूरुषं
वदतदाकथमस्यविषंडानतवंतित्यनखंडनडंबरं। अत्रानिदधाहाएवदत्यक्षणिनआत्मानोव्यापकत्वानावइत्यादिनदसत्यंयद्य
नसंयुक्तंतदवतंघत्कृत्स्नंप्रसर्पतीतिनियमासंभवात्। अथसंकोचंप्रत्ययसत्वनाःसंयुक्तस्याप्याकर्षणोपलब्धेः अथासंयुक्तस्याप्या
कर्षणातछरीरांतरंप्रत्येकमुखीतूतानांत्रिभुवनोदरविवरवर्त्तिपरमाणूनांमुपसर्पणप्रसंगातूनजानकियत्परिमाणंतछरीरंस्या
दितिवदसंयुक्तस्याप्याकर्षणेकथंसएवदोषानतत्व दात्मनोव्यापकत्वेनसकलपरमाणूनांतेनसंयोगात्। अथतत्रावाःविशे
षप्रदृष्टत्वेवशाद्विवक्षितशरीरात्यादनाद्युक्ता नियतएवपरमाणूनांप्रसर्पतीतिनदितरत्रापिसमानंयत्रान्यत्रसंसा
वयवंशरीरंप्रत्यवयवमनुप्रविशन्नात्मात्मादितदा एकदेशमात्रंसावयवत्वेकार्यत्वयोःकथंविदात्मन्यस्तिपरमार्थतूनावि
वंघटादिवतू। प्राक्प्रसिद्धसमानजातीयाःवयवारम्य व्यतिरिक्तेनखलुघटादावपिकार्यत्वेप्राक्प्रसिद्धसमानजातीयकपाल
संयोगारभ्यत्वेदृष्टंकुंभकारादिव्यापारान्वितातूमृत्पिंडातू। प्रथमामवदृष्टमुक्षिदराद्याकारस्याःस्योत्पत्तिप्रतीतिः। द्रव्यस्यहिपूर्व
कारपरित्यागानाऽन्याकारपरिणामःकार्यत्वं। तत्रबहिरिवांतरपयनुनूयतएवानवयवादोष्वावयवसंयोगपूर्वकत्वंकार्यत्वात्पलंनातू।
सर्वत्रतथात्वावनुक्तः। काष्टलोष्टलक्षणस्यत्वापलंनाद्वजपितथात्वावप्रसंगात्। प्रमाणाबाधनस्तुतयत्रत्वलंनवोऽलक्षणा कार्यत्वाद
स्यपरमात्मनोःनित्यत्वानुषंगातू प्रतिसंधनात्तावानुषज्यतेकथंविदनित्यत्वंसत्यवास्यापपद्यमानत्वातू। यत्रावाद्वैशरीरेप
रिमाणात्ववात्मनोमूर्त्तत्वानुषंगइत्यादि। तत्रकिमिदंमूर्त्तत्वंनाम। असर्वगतद्रव्यपरिमाणत्वं। रूपादिमत्वंवा। तत्रनाद्यःपक्षोदो
षापाश्रयसंमतत्वातू। द्वितीयपक्षस्त्वनुक्तोव्याप्तःतावातूनहियदाससर्वगतंतन्नियमेनरूपादिमदित्यविनाभावोसिद्धःसासर्वग
ततत्वेपितदाःसंभवातू। अतोनात्मनःशरीरानुपपत्तेरनुपपत्तिर्योनिरात्मकंतस्यातू। असर्वगतद्रव्यपरिमाणमूर्त्तत्वस्यमानव
तूप्रवेशप्रतिबंधकत्वातू। रूपादिमत्वलक्षणामूर्त्तत्वापतस्यापिह्रिजलादर्नस्मादावनुप्रवेशानिषेधात्। आत्मनस्तुतद्रहितस्या

पितत्रासोप्रतिबंधातइतिमद्भिप्रायं। यदप्यवादित्यपरिमाणात्वतस्यबालशरीरपरिमाणस्यत्यादितदप्यनुषंगदुवशरीरपरिमाणा
वस्थायामात्मनोबालशरीरपरिमाणपरित्यागसर्वथाविनाशाःसंभवातू। विपरीतावस्थात्वादसर्वविदितिकथंपरलोकासावानुषज्य
तापर्यायंतस्यास्तित्वंचपिंडव्यतानित्यत्वातूएवानात्यदिदमुःपरिमाणंविचित्रमित्यादितदप्यपेशलं। शरीरखंडनकृ
थंचित्रतूखंडनस्पष्टत्वातू। शरीरेसरसंबद्धात्मप्रदेशात्पोहिकतिपयात्मप्रदेशानांखंडितशरीरप्रदेशात्स्थानमात्मनःखंडनं
नत्रात्रविद्यतएवान्यथाशरीरातूपृथग्भूतावयवस्यूकांपापलब्धिर्नस्यातू। नवखंडितावयवानुप्रविष्टस्यात्मप्रदेशस्यपृथग्भा
त्मत्वप्रसंगात्। शरीरांतरव्यवस्थितोनेकज्ञानाधिसंयाधसंविन्निवतू। कथंखंडितावयवयोःसंधदनंपश्चादितिचितू। एकांतनलदाना
स्फपरमाणूपसर्पणेनालंतेनवदछेदस्यापिस्वाकारातूतथा सूतादृष्टवशात्रतसंघट्टनमविरुद्धमवतिनत्वपरिमाणएवात्मांगीक
त्रीव्योनव्यापकः। तथाचात्माव्यापकोनसवतिवतेना। द्यद्यनुनेवनतावतनंयथावोमावतनश्चात्मातस्मादव्यापकः। अव्या
पकात्वचास्यतत्रिवोपलभ्यमानगुणत्वेनसिद्धा शरीरपरिमाणतात्प्रतिक्षत्रंविचित्रएवात्मानन्वविरोधाणानात्मा
दितमपास्तं। एतदपासनप्रकारप्रागवप्रोक्तइति। नखुनरुच्यतापोहलिकादृष्टवानि तिनास्तिकादिमतमन्यदसिद्धंत
घाहि। नास्तिकस्तावन्नादृष्टमिष्टवानासप्रष्टव्यः किमाश्र यस्यपरलोकिनोःसावादप्रत्यक्षत्वाद्विचारक्षमत्वातूसाधकासावाधद्वा
दृष्टाःसावोसतवतूनतावतूप्रधमानूपरलोकिनःप्राक्प्रसाधितत्वातू। नाप्यप्रत्यक्षत्वाद्यतस्तवाप्रत्यक्षंतमवीक्षमाणांवाप्रधमपक्षे
त्वंतपितामहादरपसावोसावस्थिरोतीतावनतस्यनवाप्रत्यक्षत्वातोनदसावस्तवातासावदित्यहोनावीनावाद्वावेदज्ञो। द्वितीयकल्पो
रप्येवंमानासर्वत्रमानृपत्यक्षमदृष्टनिष्टंकनिष्क्रांतंनसवतीतिवादिनाप्रत्येतुमाशक्यः प्रतिवादिनाचुनदाकलनक्षमोनःकवली।
कल्पीकृतएवेविचारक्षमत्वमप्यक्षमंकर्कशतर्कस्यकर्षमाणस्यतस्यघटनातू। ननुकथंघटतांतघाहितदनिमित्तं१सनिमित्तंरवा
नावतू। नतावदनिमित्तंसदासत्त्वासत्त्वयोःघसंगातू। नित्यंसत्त्वमसत्त्वंवाहेतोरन्यानपेक्षणातू। यदिचुनःसनिमित्तंतदापितन्निमि
त्तमदृष्टांतरमपेक्षतेरागद्वेषादिकरवायकालुष्यंहिंसादिक्रियावाप्रधमपक्षेनवस्था। द्वितीयेचुनकदापिकस्यापिकर्मसावा।

स्यावस्थानात्। शङ्कुद्विविधकृत्प्रत्ययोपादयोर्हिपर्यायाङ्ग्यरूपतयास्थास्नवएवतत्तूद्व्याविघ्नगुन्नातंपर्यायोनरमुत्पादयंत। एवंचप्रध्वं
सतन्नपुनरभीष्टामत्यंतमुच्छेदस्वरूपपादः।नत्वादयश्चैवाणांपरस्परनिरपेक्षाणांखरविषाणप्रख्यात्। नहिनास्तिकविदत्यंत
मुच्छेदःस्थित्यत्यादरहितचात्खरविषाणवदितिनप्रसुता।सुमानात्तूद्व्यादिगुणोच्छेदरूपासिद्धिःसिद्धतिनापिनहविसरीरस्य
त्यादिगदितागमात्। सुनाप्तसृष्टपरिपाकप्रत्यवसंतविनाहिप्रियाप्रियेपरस्परासुषक्रूपक्षायंवर्वस्थितः।सकलादृष्टक्ष
यकारणकंसुनरेकांतिकात्यंतिकस्वरूपंकेवलमवाप्नियंनिश्रयसदशायामिष्यते।ततस्तूक्तःप्रतिषिध्यते।आगमाधीश्चाय मिच्छामव
समधीनात्यतएवतदधीनोपातिन्यवस्मृतिरप्यवलोक्यते॥सुखमात्यंतिकंयत्तद्बुद्ध्याग्राह्यमतींद्रियं।तंविद्मोक्षंविजानीयाद्
दुःप्रापमकृतात्मतिः।नचायंसुखशब्दोदुःखाभावमात्र वर्त्तनीयोमुख्यसुखवाच्यतायांबाधकाभावात्। नवस्तवदुदीरितामाक्षे
:खंसामुपादेयतयासंमतः।काहिनामशिलाशकलक ल्यमपगतसकलसुखसंवेदनस्पर्शीमात्मानंमुपपादयितुंयततः
साणाधिसाधिकपरमितानंदनिःपदातूस्वर्गादिप्य धिकमनवधिकनिरतिशयनिसर्गिकानंदसुंदरमपरिम्लानतासं
स्वदनसामर्थ्यंचवस्तुधर्मोमुक्षाधीभावस्थातविचक्षणाः॥ यदिजडःपाषाणनिर्विशेषएवतस्यामवस्थायामात्मानावतूकृतम
पवार्यणसंसारएववरमस्तु।यत्रतावदतरांतरापिदुःख कलुषितमपिसुखमुपलभ्यात। चिंत्यतांतावदिदंकिमल्पसुखाच्चेतनो
व्यतसर्वसुखदएव॥अघास्तिघात्मातमाक्षलाभातिरिक्तः।प्रक्षाणांतात्यवविवक्षयंतिदुःखसंस्पर्शीप्रभृत्यशाश्वतिकसुखसंतो
गासंतवादुःखस्यवावस्थंहातव्यत्वात्। विवक्षहानस्यवाशक्यत्वात्। विषमक्षुनीडविकत्रामत्रपतितत्तात्रअपिसुखडुःखत्वज्ञया
नामित्यतश्चसंसारान्मोक्षःप्रयान्यत्रायमियानतिदुःसदादुःखप्रवंध्यःवल्लुप्यते।वरमियतीकादाचित्कसुखकणिकात्यक्तानुत।
स्याःकृतिदुःखसारश्यानूकूढइति॥तत्रदुःखसंस्पर्शीप्रभृत्यशाश्वतिकसुखसंतोमादिसंतवादित्यत्रशाश्वतिकमनादिनिधनंयद्वा दि
मदपिप्रध्वंसवदपर्यवसानंसुखंविवक्षितं।तत्रादिपर्यवसानशून्यंसुखंतावत्तूप्रक्षाणाखुपादिश्रोत्रएवनसंवतिसदेवाप्नवाद
दितिकुतस्तदनावस्त्रात्प्रवृत्तोप्रक्षाकारिणांकारणमधितिष्ठतिद्वितीयंतुसुखंसंवत्यवततूप्रवृत्तिनिमित्तंनवतस्यात्मंतवोबाध
कप्रमाणाभावात्। अनंतंचतत्तदानींविनाशकारणाभावात्। तद्विनाशकारणंहिकर्मनवतदानींतदस्तितस्यसमूलघन्मूलिघातूमि ७५

घाद्यावःचिरतिकषाययोगात्तत्कारणस्यतत्कारणाभावाच्चनघुनरेपिकर्मनिमित्तंकारणाभावात्। तादृशसुखंवात्यादएवनास्तीतिवन्नसकल
कर्मोपरमस्यैवतत्कारणस्यसद्भावात्। यश्चोक्तंविवकहानस्यवाशक्यत्वादितितादवामवसांसर्गिकसुखस्थितादृशत्वात्। तद्विमुद्दिग्धक।
नाकरालमंडलाग्रग्रासवत्दुःखाकरातीतिदुष्करमुत्कटमूढानांतज्जिहासाकिंचात्यंतिकसुखविशेषलिप्सूनामेवायंप्रपिविषम
श्नीएकत्रामत्रसंपृक्तंपरित्यज्यते।तत्रापिसुखविशेषलिप्सएव।किंचयद्याप्राणिनांसंसारावस्थायांसुखमिष्टंदुःखंचानि
ष्टंतद्यामोक्षावस्थायांदुःखनिवृत्तिरिष्टासुखनिवृत्तिस्त्वनिष्टेव।तातापदिचत्तिमतामोक्षःस्यात्तदानप्रक्षावतामत्रप्रवृत्ति
:स्याद्भवतिवेयंततःसिद्धंमोक्षःसुखसंवेदनस्वभावःप्रक्षावत्प्रवृत्तिविषयत्वान्यथानुपपत्तेरिति।अथसुखंसंवेदनैकस्व
भावंदिमोक्षःस्यात्तदाप्रागपिप्रयतमानसमुन्मुनामक्षमधिगछन्नहिरागिणांमोक्षोस्तीतिमोक्षविदस्यसुखस्यबंधनात्म
कत्वात्। अनंतंतुतदयुक्तं।यादृहिसुखसाधनेषुशब्दादि घतिष्ठंगःसरागाबंधनात्मकस्यविषयजनिरक्षणादिप्रवृत्तिद्वार
णसंसारंदृढयत्वात्। अनंतंतुसुखंयद्यपिरागस्य॥ घाप्यासोसर्वविषयार्जनादिनिवृत्तिमोक्षोपायप्रवृत्त्यारवाहत्व र
न्यघातस्यसुखस्यघाधुमशकत्वात्। नदृष्टविष यसाध्यनापितूक्षीयतेयेनविषयसुखार्थमिवपुनःपुनरुद
र्घंहिंसादिघपिप्रवर्त्तयतन्नबंधहेतुर्मुख्यत्वात्। रागःस्पृहामात्र।रूपापिवासोपरांकाष्टामारूढस्यास्यनिवृत्तीतमो
हृतावत्सर्वत्रनिःस्पृहमुदासीनमितिवचनात्। अ न्यघदुरकनिवृत्त्यात्मकंपिमोक्षप्रयतमानस्यदुःखद्वेषकषायकलु
घंकिंनस्यात्। अथनास्यवमुक्षोर्द्वेषःरागाद्वेषोहिसंसारकारणमितितास्मुमुक्षुर्मुंचतिदृष्टिदुःखमितिकघमिदंसंगढातति
वत्तदितरत्रापिडल्यमितिसिद्धंकृत्स्नकर्मक्षयात्। परमसुखसंवेदनात्मामात्मानंबुध्यमदिविशेषगुणोच्छेदरूपइति।अघदिकूपयः
पकटयंतिनवाचतादात्म्यरूपामोक्षःसत्पात्रस्त्रीशरीरस्यात्मनइतिनमृष्यामहे।नखलुस्त्रियोमुक्तिनाजासवंति। तद्यावप्र
सावंद्यःस्त्रीणांनामाक्षःपुरुषात्यादीनत्वान्नपुंसकादिवदिति।अत्रब्रूमःसामान्यनात्रधर्मिविनापात्राःस्त्रियाविवादास्पदीकृतावा
प्तविपक्षपक्षेकादेशासिद्धसाध्यता।असंख्यातवर्षायुःकदुःखमादिकालोत्पन्नतिरश्चीदिव्यनव्यादिस्त्रीणांनूयसीनामस्माभिर
पिमोक्षाभावस्यापिसिध्यनात्। द्वितीयंतुन्यूननाथत्वस्यविवादास्पदीकृततिविशेषणंविनानियतस्त्रीलक्षणत्वात्। प्रकरणादे

कलहव्यापाहायायनजीयत।सतस्यशिश्यइत्यादवादिप्रतिवादिस्यांप्रतिज्ञातस्याधस्यकारणंपरिताषिकविनरणादिकंवसत्तापत
तःकर्मविविकवाक्यस्यतिरुद्धिनाङ्गःक्षमान्वितःसंहृतपक्षपातःसत्तापतिःप्रस्तुतवादिसत्यिरस्यघ्यातवादसमर्घनार्घो॥ढ॥अघजि
गीषुवादक्रियकरणंवादिप्रतिवादिस्यांवक्रमितिनिर्मत्रमाङ्ग।।सजिगीषुकस्मिन्यावत्सत्यापाहंस्कुर्त्तिविक्रव्यमिति।सहजिगी
षुणाजिगीषुस्यांजिगीषुर्त्तिवीवत्रीतायांत्सोतघातस्मिन्चादवादिप्रतिवादिगतायाःस्वपक्षसिद्धिपरपक्षघ्रतिक्षपविषयायाःशक्तेर
शक्तेश्चपरीक्षणार्घंयावत्तत्रसवंतःसत्याःकिलापक्षांतातावत्कथाद्वयंत्रयादिस्कूर्त्तिसत्यांवादिप्रतिवादिस्यांवक्रव्यं।तत्रवाच्यो वित्य
परतंत्रतयाकदाविकविक्रियदप्यपेक्ष्यंत।इतिनास्तिकश्चिक्रशानियमः॥ढ॥इहहिजिगीषुतरतयायःकश्चिद्विपश्चित्त्यागवपराक्ष
पक्षुरःसरंवादसंग्रामसाम्निप्रवर्त्तीत।तस्यस्वयामववादि वित्तार्घपरिग्रहस्तदपरिग्राह्यसत्यिस्वसमर्पणोवाग्रवादधिकारः।।तत्तस
स्यसत्तापतिसमक्षमाख्यातणप्रतिवादिमुद्दिश्यावश्यंस्वसिद्धांतमुद्दिश्यवासुसारितयासाधुसाधनंस्वपक्षसिद्धाय।।ति
धनीयं।अघवाख्यातादःक्रियतापिघागवासोवक्रम शक्तोसत्वत्तदानींहरीकृतसमस्तमश्वरविकारैःसत्तासारैरुत्तयो
रपिवस्तुव्यवस्थापनदूषणशक्तिपरीक्षणार्घंतदितर। स्याग्रवादत्तिषकःकार्यः।अघवादिनस्तूत्तीनावादवपराजितात्वत्तकथा
परिसमाप्तःकिमितरस्याध्यवादात्तिषकेणतिवतूत्स्यादे तत्।यदिप्रतिवादिनोपिपाक्षानसत्तत्।सतिउत्तस्मिन्वादीवतमसमर्घय
मानात्सोत्तरयतिनापिजीयतात्प्रोढिघदशनार्घंउतत्रहीतमुक्तमत्रवादमंगीकरोणःक्षाघ्योसवेताउसावप्यनंगीकरोणो दूउ
नंगंपंतरणवादामवनिराकरुतइतितयोःसत्यिंससावर्हिसावएवादेष्टव्यः।तत्रवादीस्वपक्षविधिमुखेनपरपक्षप्रतिषेधमुखेना
वासाधनमनिदधीत।यद्यजीवच्छरीरंसात्मकंप्राणादिमत्त्वान्यथानुपपत्तरिति।तदंनिरात्मकंतत्तदेति।अत्रवयंप्रत्यघंतिराद्यस्ति
क्षनपिवस्तुतःसाधनदूषणायरंसंसत्वान्नकाद्यापरमस्तथापिपराघ्यमानवक्तुर्यणादिषात्रपिपरीक्षंतइतिन्यायात्तास्वात्मना
क्षाघ्यत्वविघातायथावादवःवदातंतावदवःतिक्षतव्यंअन्यथाक्षाहानित्यंसाधयितुकामस्यप्रागवनास्तिप्रदर्शीतूपयत्न
प्रतिलोषुःप्राणिनामार्हमाकामज्वरःप्रतीनांस्थानानामनयतमस्मिन्स्थानेप्रयत्नविक्षर्यंयातासविक्षर्यमाणःस्थानमस्ति
हंति।तस्मात्तूस्थानात्धनिरूत्पद्यातइत्यादिस्त्रिसूत्रापदिष्टशाद्दात्यत्रिस्थानादिनिरूपणांकर्मीकाटरत्रवेशप्रक्रियांवक्त्रकाश

यएवंविधःशाद्दःसानित्यःकृतत्वादितिहेतुमुपन्यस्यतनःपटकृतादिदृष्टांतमुत्यत्यादिमुखेनवर्ण्यतःप्रघमकक्षिचनसमाप्यतकृतः
प्रतिवादिनाःवकाशाःकिंवपरप्रतिपत्तायवचनमुच्चार्यतइतियावादवपरणाकांक्षितोतावत्कुंयुक्तःलोकपिवादिनोकरणावतीयस्मी
त्यापकःस्वकार्यकुलादिवर्म्मनंकुर्वीणःपराक्रियातप्रकृतानुगतमावाद्यतामितिवाकुशिष्यात।किंवनस्तदःवदातमितिचत्।यस्मिन्न
तिहितनसवतिमनागपिसावतसांवतसिलक्षशालरा।।पातहिमहात्मनोनिःप्रतिमप्रतिनाप्रियसीपरिशीलनसुकुमारहृदयाःस्वल्प
नाप्यघंतिरादिसंकीर्त्तनेनप्रकृताघंप्रतिपत्तोविघ्नायमानननानामनक्रियंतीतितनस्वस्वदर्शनानुसारणसाधनंहृषणंवाघंतिरन्यूनक्लिष्टतादि
दोषादिःकलुषितंवक्तव्यंतत्राघांतरंप्रागवात्यक्षाविन्यूनंवनियायिकस्यहेतुरवयवाद्यनुमानसुपन्यसतःक्लिष्टंयघायतूकृतकंकृत
कश्चायंयघाघटस्तस्माद नित्यःतत्रदःनित्यंकृतकत्वात्।शाद्दोनित्यइत्यादियवदितंसंबंधानयार्घंयघाशाद्दोनित्योद्विकत्वादितिद्विक
कारोयत्रतिद्विकशाद्दनकृतकशाद्दोलक्ष्यतातिनकृतकत्वा दित्यर्घः।व्याकरणसंस्कारहीनंयघाशाद्दोनित्यःकृतकत्वस्मादिति।अस।
मर्घंयघाअयंहेतुर्नस्वसाध्यगमकइत्यनर्घनासोस्यसा धयघातकइति।अश्लीलंयघानादनार्घंचकारपदंनिरर्घकं।यघाशाद्दोवि
त्रनित्यःकृतकत्वात्।खल्वितिअपरामृष्टविधयांशंय घाअनित्यशाद्दःकृतकत्वादिति।अत्रहिशाद्दस्यानित्यत्वंसाध्यं प्राधान्या
तूपद्यगनिर्देश्यंनहेसमासेयुणीभावकालुष्यकलंकितेपि तीयघनिर्देशोपिपूर्वमनुवाद्यस्यशाद्दस्यनिर्देशःशास्यतरःसमानाधिकरण
तायांतद्धुचिविधेयस्याःनित्यत्वस्यश्रवणास्पदस्यतस्यविधा। उभयाकरत्वादित्यादिनादेवमादिवदनूवादीसमाश्रिष्यातनियतमश्लाघ्यतया
प्रतिवादिनाहेतुस्वरूपंकिंकश्चाघ्यत्वसिद्धयेतत्प्रकाशपसाधनदूषणयत्नवतानायंनानुतावेतवस्वात्मनिविजयश्रीपरिरंभःसंभावनीयः
घकथितंतीतिरायकलंकाःकलंकाकपिशादवादन्यायदोषमात्रेणयदिपराजयश्चाभिधुनरुक्तवत्प्रतिदुष्टाधंदुष्टकल्पनादुष्टादमोक्षं
कारादोषाःपराजयायकल्पेरन्नितिनन्ववादीसाधनमनिश्चयिकंटकोद्धारंकुर्वीतवानवाकामचारइत्याचक्षाहतत्राकरणंतावन्नयुक्तं
नहादोषाःतघाहिस्वप्नोटरघदर्शिन्नान्नयुक्तःपरान्तुद्भावितस्यैवदूषणस्यास्वद्वारा ऊन्नादोषानुद्भावितंहिदूषणमनुद्धरनूद्भाव्यते।अघक
र्घंनादोषाःयतःसत्यपिहितासामार्घ्यतदप्रतिपादनात्संदेहधारहादःसिद्धित्यवश्यंकरणीयंदूषणोद्धरणमितिचेत्।कस्यायंसंदेहो
वादिनःप्रतिवादिनःसत्यानांवानतावद्वादिनस्तस्यासत्यपिसामार्घ्यतन्निश्चमातिमानिवेनिवप्रवृत्तः।किंवनःसतिप्रतिवादिसत्यसंदेहा

णाहायउसामर्थ्यप्रमाणेवप्रदर्शनीयंतत्रापिप्रमाणांतरेणसामर्थ्यप्रदर्शनेसंदेहःप्रदर्शनेउतत्रापिप्रमाणांतरेणतत्प्रदर्शनेऽनवस्था
अथयद्यस्वार्थानुमानेहातासाध्यमध्यवसीयतेहातास्त्रत्यक्षादितिःप्रतिपत्तिर्नवाऽनवस्थानाद्यापरानुमानप्रतिपत्तिवत्।तर्हियद्या
प्तप्रत्यक्षादेःकस्यचिदत्यासन्नादायांस्वतःसिद्धमाणतयाऽनाकांक्षितसामर्थ्यप्रदर्शनस्यापिगमकत्वमवसंतातगत्याकस्यचित्पुरा
र्थानुमानस्यापितद्धेतुदर्शनमंतरेणगमकत्वमवसीयतेतिगतंसामर्थ्यप्रदर्शनेनेतिनियामनाअथयत्राऽनभ्यासदशायांपरतःप्रामाण्यसिद्धिस्तत्र
तत्प्रदर्शनीयमावतिचेत्।यदिनप्रदर्शनेकिंस्यात्।नन्वनुमानमवसंदेहात्प्रामाण्यसिद्धिरितिचेत्।तर्हियद्यासन्नदशेपिसामर्थ्यप्रदर्शितं
नेप्रतिवादिनाप्रतीयतेतदनुसंदेहोपिप्रतिवादिगताप्रदर्शितःकथंवादिनाप्रतीतःस्वबुद्ध्योत्प्रेक्षतइतिचेत्।तर्हिपरोपिप्र
दितत्सामर्थ्यंस्वबुद्ध्येवात्प्रेक्षेततदाकिंदूषणंस्यात्।अथबादिनःसाधनसमर्थनशक्तिपरीक्षेणंनतदुत्प्रेक्षातत्तर्हिप्रतिवादिनाऽपि
णशक्तिंपरीक्षेतमितरेणापिनसंदेहःस्वयमुत्प्रेक्षेतेति।अथद्वितीयकक्षायांदूषणांतरवत्संदेहमपिप्रदर्शनिस्कारयात्पवदू
षणशक्तिंप्रतिवादीतिचेत्।तर्हिवाद्यपिद्वितीयकक्षायांदूषणांतरवत्संदेहमपिवाद्याहमानःकिंनसमर्थनशक्तिंव्यक्ती
कारयतीति।किंचाकेनचित्प्रकारेणसामर्थ्यप्रदर्शनानुकूल्यंवित्संदेहस्यापाद्यतेस्यपरमितःप्रकारोऽतिकियंतंस्वयमाचक्षाणाःपराकुर्मनप्रदर्शितपिसाम
र्थंस्वपक्षैकपक्षपातिनाःस्युर्विश्रांतःसंभवतिायेनप्रारब्धमवकुर्वतादृष्टांतहिसाधनमिवतत्समर्थनमपिकदर्थयंतःप्रतिवादिनइति
साधनमतिक्षयसामर्थ्यप्रदर्शनेदोषासावादूरोत्क्षितामतदकरणेनयुक्तोनादोषइतिकरणेउभयदोषसंदेहस्यविवादस्यवासवदास्य
दंतस्यावाद्वारंकुर्वाणःसमलंक्रियतेप्रौढतयुक्तेनयदुदारत्वात्संदिग्धमवविवादापन्नमवावाद्वारेत्यवमवधार्यतेनतुवाक्यया
वत्संदिग्धंविवादापन्नंवातावत्सर्वेषुद्वारादवअसंख्याताहिसंदेहविवादयोत्तरोःकस्यानुकार्त्स्न्येनशक्तुवाशक्नुयादितियावत्त
स्यःप्रसिद्धिःप्रतिनावासगवतीप्रदर्शयतिनावद्वारणीयंतदधिकाद्वारकरणेउकदर्थीतसिद्धसाधनादिदोषेणसिद्धमपि
साधयंश्चकदानामायंवावदूकाविरामइतिसत्यंव्याकुलाःस्मःएकेनप्रमाणेनसमर्थितस्यापिहिहिताःखलुसमर्थयंतोनायप्रमा
णांतरापन्यासप्रसंगात्।साध्यादरात्पवमितिनकाविदसूयसीमानमालोकयामःतेनसिद्धस्यसमर्थनमनर्थकंचान्यकर्तव्यं।सिद्ध ८२

साध्यसमुद्धारणसिद्धंसाध्यतायापरिक्षणनइतिन्यायात्साध्यसिद्धएवनिश्चनमस्यावश्यमुपयममपरीक्षाःसिद्धमसिद्धेनसाध्य
तःकिंनामनसिद्धतायत्रऽसिद्धत्वेनापन्यस्तस्यापिसिद्धत्वंसंदिग्धंविवादरूढवात्तत्रतत्समर्थनंसाध्यकामवतत्तुल्यायत्सिद्धमस्कंपे
तिनंप्रतिनतत्साधनीयमितिबोद्धादिमांसकंप्रत्यनित्यःशब्दःसत्वादित्यत्रसिद्धयोनयसिद्धस्यार्थक्रियाकारित्वरूपस्यसत्वस्यासिद्धत्वा
सुदूरन्नकमप्यर्थक्रियाक्षमंकवलंसिद्धमवार्थसमर्थयमानानसत्वंसांमादरास्यदंऽनैकांतिकत्वंपुनरशंक्यादूरनधिरोपयतिय
रास्तस्यात्तनसिद्धत्रादेवल्लरीतदेहयष्टाकश्चिद्विकिंसकःऽतश्चितूपूर्वरूपादेःसंतावयमानोत्पत्तिदार्ढ्यंविकिंसत्यन्यःकश्चिदुत्पन्नमेवा
कश्चिद्यंसंतावयमानात्पत्तियात्युत्पन्नतयावनिश्चितात्तावमित्यातत्रयोपियद्यान्तरमुत्पन्नममध्यमास्तद्वाद्यप्यकःकथंविदाशंक्यमा
णाद्भावनंदोषंसमुद्धरत्यपरःपराद्भावितमन्यस्तुनाशंक्यमानाद्भावनमवज्ञाधितत्वात्पतिपत्तयोयद्यान्तरमुत्पन्नममध्यमाधमाइति
परमार्थःस्वपक्षसिद्धयेवादीसाधनंप्रयुंजीरायन्नूयदिशो दिःप्रियात्तत्रदोषानपितुद्धारत्वादितिसंग्रहश्लोकोद्वितीयाकक्षायांऽप्रति
वादिनाख्यात्मनोनिर्दोषत्वंसिद्धयेवादिवदःवदातमिवव। ऋवोद्यंत्वविधेयंपरपक्षप्रतिक्षेपःस्वपक्षसिद्धिश्चतत्रकदावित्पूर्वयम
प्यतदाकेनेवप्रयत्नेननिर्वर्त्तयेतायद्यानित्यःशब्दःऊ तकत्वादित्यादौविरुद्धोद्भावनपरंपरार्थेनेवपरार्थेऽपरोपरा
त्मरक्षणप्रायंवितत्पौढतारूपप्रियसखीसमन्वितामव विजयश्रियमनुषंजयति।असिद्धताद्यद्भावनंऽस्वपक्षसिद्धयेसाधनांत
रमनित्यःशब्दःसत्वादित्यपादानःकेवलामवतामवलंब॥ तातदप्यनुपादानस्वसिद्धताद्यद्भावनंतूत्तंश्लाघ्यतामात्रामवधारयेतिन
ऽप्रियतमांविजयश्रियंयदुदयेनोपकृपादिशात्।वादिवदनार्धमवगम्याऽन्यदूषणप्रतिवादीस्वपक्षस्थापनांप्रयुंजीत।अथप्रयुंजानस्तु
दूषितपरपक्षोपिनविजयीश्लाघ्यस्तुस्यादात्मानेमरस्तनूपरघातीरवधीरइतितद्यदीढत्।प्रौढतान्वितोविजयश्रियंतन्नाप्नुयान्नापनतां
नयोःप्राणस्तुतांहातांविरुद्धतामवधीरयेत्।निपुणतरमन्विष्यमेतिसंनवेतामवप्रसाधयेत्।नवविरुद्धत्वस्तुद्भावस्वपक्षसिद्धयेसाध
नांतरमतिदधीतावार्धत्वस्यप्रसक्तेः।एवंतृतीयकक्षास्थितेनवादिनाविरुद्धत्वपरिहारेतत्वेधीकक्षायामपिप्रतिवादीतत्परिहारा॥
द्वारमवविदधीत।नन्वदूषणांतरमुद्भावयत्स्वपक्षंसाधयेत्।कथाविरामात्तावद्यसंगात्।नित्यःशब्दःकृतकत्वादित्यादौहिकृतकत्वस्यवि
रुद्धत्वमुद्भावयतापतिवादिनानियतंतत्स्यादनित्यत्वसिद्धोसधनत्वमध्यवसितं।अतएवनतदासोसाधनांतरमारचयतिसत्वदयंव

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

रत्न॥लघुटीकायांवादस्वरूपनिर्णयोनामअष्टमःपरिछेदः॥समाप्तोऽयंरत्नाकरावतारिकारत्नलघुटीकेति
॥छ॥ ॥श्रीः॥ ॥ ॥ऊकेशवंशमंडनंगणपतिःसोवलिकःसन्मतिःसूनुस्तस्यधर्मकर्मनिरतःश्रीकालराजाऽभवत्तस्यायं
नियमानगच्छतियदाशालायुद्यिनदा।श्रीकानांज्ञातमकमागमगिरामालपयत्यादरात्॥१शालायांयदियातिवंदनकृतेश्री
सद्गुरूणांनदा।एंवाशानियमाद्मुष्यनितरांमिछंप्रसिद्धिर्जनातनज्ञानपुण्योपकारविधयेयंघास्यलिखिताऽनंदाब्धिभुवा
शि१५१ए प्रमाणशारदिङ्मध्ययंतन्नता।२संवत१५१ए बर्षेआषाढवदि११दिनेश्रीकासानी॰कालूनाम्नाश्रीरत्नाकरावता
रिकायंघालिखितः॥छ॥ ॥त्रयःसर्वेशारीरिणामिहसुखंतेज्ञास्तिमाद्यत्विलंसत्राप्यःक्रियास्फुटंविहितयासापिश्रुतात्
श्रयतातत्प्राप्यंवरसुखमकृच्छ्रलिखितःप्रज्ञाल्यताषेषतःस्मास्तिरव्यनिमित्तामतदनिशंतत्रयंसुखेस्तीवतः॥२मंगले

स्याद्वादरत्नाकरलघुटीका